

DÜŞÜNCE

DÜNYA'DAN BİR HABER

Tarihsel Enerji Krizleri ve Çok Katmanlı Enerji Güvensizliği

Karşılaştırmalı stratejik analiz
raporu

Yavuz Kaya Bağımsız - Araştırmacı Mart 2026

TARİHSEL ENERJİ KRİZLERİ VE ÇOK KATMANLI ENERJİ GÜVENSİZLİĞİ

2026 İran-ABD-İsrail Gerginliği Bağlamında Karşılaştırmalı Rapor

Hazırlayan: Yavuz Kaya-Bağımsız Araştırmacı

Tarih: 23 Mart 2026

Rapor türü	Karşılaştırmalı stratejik analiz raporu
Analitik odak	Tarihsel enerji krizleri, piyasa normalleşmesi, altyapısal kırılganlık ve jeopolitik risk
Zaman ufku	1973-1974 petrol ambargosundan 2026 İran-ABD-İsrail gerginliğine uzanan karşılaştırmalı çerçeve
Yöntem	Karşılaştırmalı tarihsel analiz, süreç izleme ve yapılandırılmış odaklı karşılaştırma
Kavramsal imza	Normalleşmenin dört zamanı ve çok katmanlı enerji güvensizliği

Stratejik enerji güvenliği, boğaz jeopolitiği, altyapı kırılganlığı ve uluslararası tepki repertuarı ekseninde hazırlanmıştır.

İçindekiler

Yönetici Özeti

Temel Yargılar

Executive Summary

Analitik Genel Bakış

Analytical Overview

1. Stratejik Problem Tanımı

2. Analitik Çerçeve ve Kavramsal Pozisyon

3. Yöntemsel Not ve Vaka Tasarımı

4. Tarihsel Referans Çerçevesi I: Petrol Şokları ve Üretim Kırılması

5. Tarihsel Referans Çerçevesi II: Savaş, İşgal ve Enerji Altyapısı

6. Tarihsel Referans Çerçevesi III: Transit Jeopolitiği ve Gaz Kırılganlığı

7. Tarihsel Referans Çerçevesi IV: LNG, Depolama ve Kırılgan Küresel Gaz Düzeni

8. Karşılaştırmalı Bulgular: Süreklilikler, Ayrışmalar ve Normalleşme

9. Stratejik Tepki Repertuarının Tarihsel Evrimi

10. Güncel Stratejik Eşik: 2026 İran-ABD-İsrail Gerginliği

11. Sonuç ve Politika Çıkarımları

11.1. 2026 Gerginliği için Kısa Risk Senaryoları

Kaynakça

Yönetici Özeti

Bu çalışma, tarihsel enerji krizlerini güncel Hürmüz eksenli risklerle birlikte okuyarak karar vericilere açık bir uyarı sunmaktadır: enerji şokları artık yalnızca piyasa dalgalanması değildir. Çalışmada 1973–1974 petrol ambargosu, 1978–1980 İran kaynaklı petrol şoku, 1990–1991 Körfez krizi, 2006/2009 Rusya–Ukrayna gaz anlaşmazlıkları, 2021–2023 küresel ve Avrupa enerji krizi ile 2026 İran–ABD–İsrail gerginliği karşılaştırmalı tarihsel analiz çerçevesinde incelenmektedir. Rapor, enerji krizlerini “tetikleyici neden, şokun iletim mekanizması, uyum, normalleşme ve kalıcı iz” aşamalarından oluşan analitik bir model üzerinden değerlendirmektedir. Bu çerçevede fiziksel kesinti süresi ile piyasa normalleşmesi, üretim toparlanması ve jeopolitik etkilerin sona erme sürelerinin çoğu zaman örtüşmediği ileri sürülmektedir.

Tarihsel bulgular, önceki krizlerin büyük ölçüde petrol arzı, savaş kaynaklı yıkım veya gaz transit hatları etrafında şekillendiğini; buna karşılık 2026 İran–ABD–İsrail gerginliğinin enerji krizini üretim sahaları, boğaz güvenliği, LNG akışları, elektrik altyapısı, su tesisleri ve deniz ticareti üzerinde eşzamanlı baskı yaratan çok katmanlı bir stratejik kırılmaya dönüştürdüğünü göstermektedir. Çalışma ayrıca dünya ve Avrupa’nın enerji krizlerine verdiği tepkilerin stok yönetimi ve acil koordinasyondan, talep yönetimi, çeşitlendirme, altyapı koruması, deniz güvenliği ve kurumsal dayanıklılığı içeren daha karmaşık bir yönetim repertuvarına evrildiğini ortaya koymaktadır.

Temel Yargılar

Aşağıdaki temel yargılar, raporun karar vericiler açısından en kritik bulgularını yoğunlaştırılmış biçimde özetlemektedir.

- Enerji krizleri, yalnızca arz-talep dengesindeki kısa vadeli bozulmalar değil; yapısal bağımlılıkları görünür kılan ve stratejik davranışı yeniden kodlayan tarihsel kırılma anlarıdır.
- Krizlerin gerçek etkisi, fiziksel akışın ne kadar süre durduğuyla sınırlı değildir; piyasa normalleşmesi, üretim toparlanması ve jeopolitik/kurumsal yatışma çoğu zaman farklı zaman çizgilerinde ilerler.
- Uluslararası tepki repertuarı, 1970’lerdeki stok ve acil koordinasyon refleksinden, günümüzde talep yönetimi, çeşitlendirme, kritik altyapı koruması, deniz güvenliği ve kurumsal dayanıklılığı içeren çok katmanlı bir yönetim setine evrilmiştir.
- 2006/2009 gaz krizleri ve 2021–2023 Avrupa enerji krizi, enerji güvenliğinin artık yalnızca üretim değil; transit hatları, LNG akışları, depolama, bağlantılı pazarlar ve iç düzenleyici kapasite üzerinden okunması gerektiğini göstermiştir.
- 2026 İran–ABD–İsrail gerginliği, petrol, LNG, deniz ticareti, sigorta maliyetleri ve sivil altyapı riskini aynı anda harekete geçirdiği için önceki krizlerden niteliksel olarak ayrılmaktadır.
- Bu nedenle çağdaş enerji güvenliği; enerjiye erişim, kritik altyapı dayanıklılığı, boğaz güvenliği, ticari koridorların korunması ve siyasal tırmanmanın yönetimi arasında kurulan bir stratejik bütün olarak ele alınmalıdır.

Executive Summary

This report finds that energy crises are no longer adequately understood as short-lived supply disruptions or price shocks. Across the historical record - from the 1973-1974 oil embargo to the 2026 Iran-US-Israel escalation - the most consequential effects emerge when physical disruption, maritime chokepoints, infrastructure vulnerability, market repricing, and geopolitical signalling begin to reinforce one another. The strategic lesson for European and transatlantic decision-makers is clear: energy security must now be treated as an integrated resilience problem rather than a commodity-specific emergency.

For the European Union, NATO partners, and the IEA community, the 2026 episode matters because it compresses multiple risks into a single theatre. The Strait of Hormuz is not only an oil corridor; it is simultaneously a pressure point for LNG flows, shipping insurance, maritime confidence, and civilian infrastructure exposure. A disruption in this corridor would therefore transmit stress far beyond hydrocarbon markets, with direct implications for industrial costs, food and fertiliser chains, inflation expectations, critical-entity resilience, and the credibility of crisis governance.

The report therefore issues a practical call to action. The immediate objective should not be limited to cushioning prices after disruption has already occurred. The higher priority is to reduce the probability that a regional military escalation becomes a systemic energy-security emergency. That requires earlier coordination, clearer trigger indicators, and a more operational link between market management and security management.

Immediate priorities for AB, NATO and IEA-level decision-makers:

- protect freedom of navigation and preserve confidence in the Strait of Hormuz before interruption becomes prolonged;
- prepare joint response triggers that combine stock release, maritime security coordination, insurance continuity, and critical-infrastructure protection;
- treat energy and water facilities as strategic civilian assets whose protection is integral to crisis de-escalation;
- monitor not only volumes and prices, but also insurance spreads, rerouting pressure, LNG diversion, and infrastructure risk as early-warning indicators of systemic escalation.

Analitik Genel Bakış

Analitik düzeyde bu rapor, enerji krizlerini bağımlılık haritalarını görünür kılan çok katmanlı stratejik stres testleri olarak kavramsallaştırmaktadır. Bu çerçevede rapor, 1973–1974 petrol ambargosu, 1978–1980 İran kaynaklı petrol şoku, 1990–1991 Körfez krizi, 2006/2009 Rusya–Ukrayna gaz anlaşmazlıkları, 2021–2023 küresel ve Avrupa enerji krizi ile 2026 İran–ABD–İsrail gerginliğini karşılaştırmalı tarihsel analiz yöntemiyle incelemektedir. Çalışmanın temel çıkış noktası, 1973–1974 petrol krizinin yalnızca fiyatları yükselten bir piyasa şoku olmadığı; aynı zamanda sanayileşmiş ithalatçı ülkelerin kırılganlığını görünür kıldığı ve Uluslararası Enerji Ajansı’nın kuruluşu gibi kalıcı kurumsal yanıtları tetiklediğidir (IEA, 2026; Federal Reserve History, 2024).

Rapor, betimleyici kronolojinin ötesine geçebilmek için enerji krizlerini beş aşamalı bir model üzerinden çözümlemektedir: tetikleyici neden, şokun iletim mekanizması, uyum, normalleşme ve kalıcı iz. Bu modelin merkezindeki iddia, enerji krizlerinde fiziksel kesinti süresi ile piyasa normalleşmesi, üretim toparlanması ve jeopolitik/kurumsal normalleşme sürelerinin çoğu zaman birbirinden farklı olduğudur. Başka bir ifadeyle, enerji akışının yeniden başlaması her zaman risk priminin, fiyat baskısının ya da stratejik güvensizliğin

ortadan kalktığı anlamına gelmemektedir. Bu durum özellikle tarihsel vakalarda açık biçimde görülmektedir: U.S. EIA verileri, büyük arz kesintilerinin üretim toparlanma sürelerinin ülkelere ve kriz türlerine göre ciddi biçimde farklılaştığını; bazı durumlarda üretimin kısmen geri dönmesine rağmen kriz öncesi yapısal dengenin uzun süre yeniden kurulamadığını göstermektedir (EIA, 2011).

Tarihsel bulgular, enerji krizlerinin ortak mantığının bağımlılık ilişkilerinin kırılganlığa dönüşmesi olduğunu; buna karşılık her bir krizin mekanizma bakımından farklılaştığını ortaya koymaktadır. 1973–1974 petrol ambargosu, üretici koordinasyonu üzerinden petrolün doğrudan jeopolitik baskı aracına dönüştürülmesini temsil ederken; 1978–1980 İran şoku, rejim değişimi ve iç siyasal çöküşün küresel enerji piyasalarına etkisini göstermiştir. 1990–1991 Körfez krizi ise enerji altyapısının ve üretim sahalarının doğrudan savaş alanına dönüşebileceğini ortaya koymuştur. Buna karşılık 2009 Rusya–Ukrayna gaz anlaşmazlığı, enerji güvenliği tartışmasını üretimden ziyade transit hatları, boru hattı coğrafyası ve bölgesel bağımlılık üzerinden yeniden tanımlamıştır. Avrupa Komisyonu’nun 2009 tarihli değerlendirmesi, Rusya’dan Avrupa Birliği’ne Ukrayna üzerinden gaz akışının 6–20 Ocak 2009 arasında kesildiğini ve üye devletlerin çoğunun bundan etkilendiğini açık biçimde belirtmektedir. Dolayısıyla bu kriz, kısa süreli fiziksel kesintinin bile uzun vadeli kurumsal etkiler doğurabileceğini göstermesi bakımından kritik bir dönüm noktasıdır (European Commission, 2009).

2021–2023 enerji krizi ise önceki vakalardan farklı olarak doğal gaz, LNG, depolama kapasitesi, fiyat oynaklığı ve sanayi rekabetçiliğini aynı anda etkileyen çok katmanlı bir şok üretmiştir. IEA’ya göre bu dönem, küresel gaz ve LNG piyasalarının şimdiye kadar yaşadığı en ağır arz şokunu temsil etmiş; yüksek fiyatlar enerjiye erişimi zorlaştırmış, ekonomik faaliyeti baskılamış ve kamu bütçeleri üzerinde ciddi yük oluşturmuştur. Avrupa’nın buna verdiği tepki de önceki dönemlerden daha kurumsal ve çok boyutlu olmuştur: Avrupa Komisyonu ve Konsey belgeleri, 2022 sonrasında depolama, talep azaltımı, çeşitlendirme ve REPowerEU gibi araçların eşzamanlı devreye sokulduğunu göstermektedir. Aynı dönemde Dünya Bankası çalışmaları da 2022 krizinin, özellikle Avrupa’da düşük karbon teknolojilerinin yayılımını hızlandıran bir etki ürettiğini ileri sürmektedir. Bu bulgular, enerji krizlerinin yalnızca yıkıcı değil, aynı zamanda dönüştürücü olduğunu; fakat bu dönüşümün çoğu zaman kriz baskısı altında ve yüksek maliyetle gerçekleştiğini göstermektedir (IEA, 2025; European Commission, 2026; World Bank, 2024).

Bu tarihsel hat üzerinde raporun en önemli iddiası, 2026 İran–ABD–İsrail gerginliğinin önceki enerji krizlerinden niteliksel olarak ayrıştığıdır. Bu ayrışma, yalnızca petrol arzı üzerindeki baskıdan kaynaklanmamaktadır. U.S. EIA verilerine göre Hürmüz Boğazı, 2024 ve 2025 başı itibarıyla küresel deniz yoluyla taşınan petrol ticaretinin dörtte birinden fazlasını ve küresel LNG ticaretinin yaklaşık beşte birini taşımaktadır. Dolayısıyla bu hatta yaşanan bir aksama, yalnızca petrol fiyatlarını değil; gaz akışlarını, deniz taşımacılığını, sigorta maliyetlerini ve küresel tedarik zincirlerini de doğrudan etkilemektedir. Bu tehdidin büyüklüğü nedeniyle IEA üyesi ülkeler 11 Mart 2026’da acil rezervlerden 400 milyon varil petrolün piyasaya sunulmasını kararlaştırmış; Ajans bunu tarihindeki en büyük kolektif stok salımı olarak tanımlamıştır. Aynı şekilde Avrupa Konseyi de 19 Mart 2026 tarihli sonuç bildirgesinde gerilimin enerji fiyatlarına doğrudan etkisine dikkat çekmiş, enerji ve su tesislerine yönelik saldırılara moratoryum çağrısı yapmış ve koordineli bir Avrupa yanıtının gerekliliğini vurgulamıştır (EIA, 2025; IEA, 2026; European Council, 2026).

Bu nedenle çalışma, 2026 İran–ABD–İsrail gerginliğinin klasik anlamda tek-emtiya dayalı bir enerji krizi olarak değil; üretim sahaları, boğaz güvenliği, LNG akışları, deniz ticareti, kritik altyapı, su/desalinasyon sistemleri ve uluslararası hukuk boyutlarını aynı anda içeren çok katmanlı bir enerji güvensizliği olarak kavramsallaştırılması gerektiğini ileri sürmektedir. Bu tespit, raporun kuramsal katkısını da oluşturmaktadır. Enerji krizlerinin tarihsel seyri, bağımlılıkların yalnızca piyasa riski üretmediğini; aynı zamanda uluslararası düzenin kırılma biçimini, devletlerin tepki repertuarını ve güvenlik kavramının sınırlarını yeniden

tanımladığını göstermektedir. Sonuç olarak rapor, modern enerji krizlerinin artık yalnızca petrol veya gaz arzındaki aksamalardan ibaret olmadığını; enerji, lojistik, altyapı ve uluslararası yönetim krizlerinin iç içe geçtiği daha geniş bir stratejik alan içinde değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır.

Analytical Overview

This article investigates major historical energy crises through a comparative strategic framework and argues that such crises are best understood not simply as episodes of supply disruption, but as rupture events that reveal hidden dependency structures, reprise geopolitical risk, and trigger durable institutional change. The study starts from the observation that the 1973–1974 oil embargo did more than raise prices: it exposed the vulnerability of industrial economies dependent on imported oil and directly contributed to the creation of the International Energy Agency. In that sense, the first modern energy shock already demonstrated a pattern that would repeat across later crises: physical disruption is only the first layer, while institutional redesign becomes the longer historical consequence (IEA, 2026; Federal Reserve History, 2024; U.S. Department of State, n.d.).

Methodologically, the article employs comparative historical analysis and process tracing across six cases: the 1973–1974 oil embargo; the 1978–1980 Iranian oil shock; the 1990–1991 Gulf crisis; the 2006/2009 Russia–Ukraine gas disputes; the 2021–2023 global and European energy crisis; and the 2026 Iran–US–Israel escalation. To move beyond descriptive chronology, the article develops a five-stage model of energy crisis dynamics: trigger, shock transmission, adaptation, normalisation, and permanent residue. It also distinguishes between four different temporalities of crisis recovery: the duration of physical interruption, the duration of market dislocation, the duration of production recovery, and the duration of geopolitical or institutional normalisation. This distinction is analytically central because, in most energy crises, flows may resume long before risk perceptions, price structures, and strategic doctrines return to their pre-crisis baseline. The historical findings confirm that the major crises of the late twentieth century were structurally similar in one respect: each exposed a specific form of strategic dependency.

Yet they also differed in mechanism. The 1973–1974 embargo demonstrated how oil could be weaponised through producer coordination. The Iranian shock showed how regime change and domestic collapse could destabilise energy markets even when part of the lost production later returned. U.S. EIA evidence indicates that some Iranian production recovered within two years, but output in 2010 still remained well below the 1977 pre-revolutionary level, underlining the difference between partial physical recovery and full strategic normalisation. The 1990–1991 Gulf crisis added another dimension by showing how war and territorial conquest could remove production almost immediately and generate highly uneven recovery trajectories across producers (U.S. EIA, 2011).

The gas crises of the 2000s marked a major transition from oil-centred disruption to transit-centred vulnerability. The European Commission’s 2009 documentation records that gas flows from Russia to the European Union via Ukraine were interrupted from 6 to 20 January 2009 and that a majority of Member States were affected. This episode is critical because its physical duration was limited, yet its institutional consequences were not: it pushed the European Union toward stronger coordination, contingency planning, and a more explicit security-of-supply logic. In other words, the 2009 crisis demonstrated that the strategic significance of an energy shock cannot be measured by outage length alone; transit geography can leave a deeper institutional imprint than a longer but more localised production loss (European Commission, 2009).

The 2021–2023 crisis represented another qualitative shift. According to the IEA, it was the most severe gas supply shock in history, affecting both gas and LNG markets, imposing record prices, constraining access to energy, and burdening public budgets. The European response was markedly more complex than in earlier

crises: the Council adopted a 15% gas-demand reduction regulation in 2022; Commission reporting later indicated that EU gas demand fell by 13% in the first three years of the crisis response architecture, while another Commission update reported a 17% reduction between August 2022 and January 2025, equivalent to 70 bcm per year. The same institutional response also accelerated diversification and clean-energy deployment, with the Commission reporting that wind and solar generated more electricity than gas for the first time, while World Bank research found that the 2022 energy crisis helped accelerate the diffusion of low-carbon technologies, especially in Europe (IEA, 2025; Council of the EU, 2022; European Commission, 2026; European Commission Energy, 2025; Bastos et al., 2024).

Against this historical background, the article argues that the 2026 Iran–US–Israel escalation should be treated as an analytically distinct case. Its uniqueness lies in the simultaneity of the pressures it generates. This is not only a question of upstream oil disruption. The Strait of Hormuz handled about 20 million barrels per day in 2024, equivalent to roughly 20% of global petroleum liquids consumption, while about one-fifth of global LNG trade also transited the Strait. That means the crisis engages oil, gas, shipping, insurance, and maritime security at the same time. Reflecting the scale of this threat, IEA member countries agreed on 11 March 2026 to release 400 million barrels from emergency reserves, the largest collective stock action in the Agency’s history. At the political level, the European Council called for de-escalation, respect for international law, a moratorium on strikes against energy and water facilities, and reinforcement of maritime-security efforts related to Hormuz. These official responses suggest that the current episode is no longer adequately described as a single-commodity energy crisis. Rather, it is a multi-layered crisis of critical infrastructure, maritime chokepoints, civilian vulnerability, and systemic economic exposure (U.S. EIA, 2025a; U.S. EIA, 2025b; IEA, 2026a; IEA, 2026b; European Council, 2026).

The article’s main contribution is therefore conceptual as well as empirical. Conceptually, it proposes that energy crises should be analysed through layered temporality and infrastructural interdependence rather than through price movement alone. Empirically, it shows that the repertoire of world and European responses has evolved from emergency stockholding and short-term stabilisation toward a broader governance complex that includes demand restraint, supply diversification, infrastructure resilience, maritime security, and selective protection of civilian systems. The broader implication is that the contemporary energy crisis is no longer just about energy. It is about how international order absorbs shocks when fuel flows, logistics corridors, strategic infrastructures, and political legitimacy become inseparable.

1. Stratejik Problem Tanımı

Enerji krizleri modern uluslararası sistemde çoğu zaman fiyat dalgalanması, arz daralması ya da piyasa oynaklığı gibi ekonomik terimlerle açıklanır. Oysa tarihsel tecrübe, bu krizlerin salt ekonomik sapmalar olmadığını; devletlerin dışa bağımlılık düzeylerini görünür kılan, jeopolitik baskı kapasitesini yeniden dağıtan ve kriz sonrasında yeni kurumsal düzenlemeleri zorunlu kılan kırılma anları olduğunu göstermektedir. Nitekim 1973–1974 petrol krizi yalnızca fiyatları sıçratan bir arz şoku yaratmamış; aynı zamanda ithalat bağımlısı sanayileşmiş ülkelerin stratejik kırılganlığını açığa çıkarmış ve Uluslararası Enerji Ajansı’nın (IEA) kuruluşuna giden süreci doğrudan tetiklemiştir (IEA, n.d.; U.S. Department of State, n.d.). Bu nedenle enerji krizlerini yalnızca “piyasaların bozulduğu dönemler” olarak okumak analitik olarak yetersizdir. Daha isabetli yaklaşım, bu krizleri bağımlılık, kırılganlık, zorlayıcı diplomasi ve kurumsal yeniden yapılanma ekseninde ele almaktır.

1970’lerin petrol şokları, 1990–1991 Körfez krizi, 2006 ve 2009 Rusya–Ukrayna gaz anlaşmazlıkları ile 2021–2023 küresel/Avrupa enerji krizi birlikte okunduğunda, farklı enerji türleri ve farklı coğrafyalarda ortaya çıkan krizlerin ortak bir mantık taşıdığı görülmektedir: enerji akışındaki bozulma, yalnızca arz-talep dengelerini değil, aynı zamanda ekonomik istikrarı, ittifak ilişkilerini, dış politika tercihlerini ve güvenlik

mimarisini de yeniden şekillendirmektedir (European Commission, 2009; IEA, 2025). Bununla birlikte, enerji krizlerinin tümü aynı yapıda değildir. 1973–1974 petrol ambargosu üretici koordinasyonu ve siyasal baskı üzerinden şekillenirken, 1978–1980 İran kaynaklı petrol şoku rejim değişimi ve iç siyasal çöküşün küresel piyasalara etkisini göstermiştir. 1990–1991 Körfez krizi enerji altyapısının ve üretim sahalarının doğrudan savaş alanına dönüşebileceğini ortaya koymuş; 2009 gaz krizi ise doğal gaz güvenliğinin yalnızca üretim değil, transit ülkeler, boru hattı coğrafyası ve bölgesel bağımlılık ilişkileri üzerinden düşünülmesi gerektiğini kanıtlamıştır. Avrupa Komisyonu’nun 2009 tarihli değerlendirmesi, Rusya’dan Avrupa Birliği’ne Ukrayna üzerinden gaz akışının 6–20 Ocak 2009 arasında kesildiğini ve üye devletlerin çoğunun doğrudan ya da dolaylı biçimde etkilendiğini açık biçimde kaydetmektedir (European Commission, 2009).

2021–2023 enerji krizi bu tarihsel hattı yeni bir aşamaya taşımıştır. IEA’nın değerlendirmesine göre söz konusu dönem, küresel gaz ve LNG piyasalarının karşılaştığı en ağır arz şokunu temsil etmiş; yüksek fiyatlar enerjiye erişimi zorlaştırmış, ekonomik faaliyeti baskılamış ve kamu bütçeleri üzerinde ciddi yük oluşturmuştur. Avrupa’nın buna verdiği yanıt da önceki örneklerden daha kurumsal ve çok katmanlı olmuştur: talep azaltımı, depolama zorunlulukları, ortak tedarik arayışları, fiyat oynaklığını sınırlamaya dönük mekanizmalar ve yenilenebilir projelerde izin süreçlerinin hızlandırılması aynı anda devreye sokulmuştur (IEA, 2025; Council of the European Union, 2022; Consilium, n.d.).

Bu tablo, enerji güvenliği tartışmasının artık yalnızca arzın fiziksel devamlılığı ile değil, dayanıklılık, esneklik ve yönetim kapasitesiyle de ilişkili olduğunu göstermektedir. Tam da bu nedenle, 2026 İran–ABD–İsrail gerginliği önceki enerji krizlerinden niteliksel olarak ayrılan bir vaka olarak ele alınmalıdır. Bu ayrışma yalnızca petrol arzı üzerindeki baskıdan ibaret değildir. U.S. EIA verilerine göre Hürmüz Boğazı, 2024 ve 2025’in ilk çeyreği itibarıyla küresel deniz yoluyla taşınan petrol ticaretinin dörtte birinden fazlasını ve küresel LNG ticaretinin yaklaşık beşte birini taşımaktadır. Dolayısıyla bu hatta yaşanacak herhangi bir kesinti, sadece petrol fiyatlarını değil, LNG akışlarını, deniz taşımacılığını, sigorta maliyetlerini ve daha geniş tedarik zincirlerini de doğrudan etkileyebilecek niteliktedir (EIA, 2025a; EIA, 2025b).

Bu boyut, enerji krizinin artık tek bir emtia ya da tek bir boru hattı üzerinden değil, birbirine bağlı altyapı ağları üzerinden okunmasını zorunlu kılmaktadır. Nitekim mevcut gerginliğe verilen uluslararası ve Avrupa merkezli tepkiler de bu yapısal dönüşümü yansıtmaktadır. IEA üyesi ülkeler 11 Mart 2026’da, Ortadoğu’daki savaş kaynaklı piyasa bozulmalarına karşı acil rezervlerden 400 milyon varil petrolü piyasaya sunma kararı almış ve Ajans bunu tarihindeki en büyük kolektif stok salımı olarak tanımlamıştır (IEA, 2026a; IEA, 2026b). Avrupa Konseyi ise 19 Mart 2026 tarihli sonuç bildirgesinde gerilimin Avrupa vatandaşları ve işletmeleri için enerji fiyatları üzerinde doğrudan etkisi olduğunu vurgulamış; enerji ve su tesislerine yönelik saldırılara moratoryum çağrısı yapmış, deniz güvenliği ve koordineli Avrupa yanıtı ihtiyacını öne çıkarmıştır (European Council, 2026). Böylece enerji krizlerine verilen tepki repertuarının artık yalnızca stok yönetimi ve fiyat istikrarından ibaret olmadığı; sivil altyapının korunması, deniz geçiş güvenliği ve stratejik dayanıklılığın da aynı çerçeveye dâhil edildiği görülmektedir.

Bu rapor, söz konusu tarihsel dönüşümü karşılaştırmalı bir çerçeve içinde incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın temel argümanı şudur: enerji krizleri, yalnızca arz-talep dengesini bozan ekonomik olaylar değil; bağımlılık ilişkilerini görünür kılan, jeopolitik pazarlık gücünü yeniden dağıtan ve kriz sonrasında yeni kurumsal güvenlik mimarileri üreten tarihsel kırılma anlarıdır. Bu bağlamda çalışma, enerji krizlerini beş aşamalı bir model üzerinden çözümlemektedir: tetikleyici neden, şokun iletim mekanizması, uyum, normalleşme ve kalıcı iz. Böyle bir model, krizleri tekil olaylar olarak değil, başlangıcı, yayılımı, yönetimi ve sonrasında bıraktığı stratejik miras ile birlikte ele almayı mümkün kılmaktadır. Ayrıca bu yaklaşım, enerji akışının yeniden başlaması ile piyasa normalleşmesi, üretim toparlanması ve jeopolitik normalleşmenin neden çoğu zaman aynı anda gerçekleşmediğini de açıklamaya imkân vermektedir. 1990–1991 Körfez krizine ilişkin

EIA değerlendirmeleri, örneğin Kuveyt ile Irak'ın toparlanma hızlarının birbirinden belirgin biçimde ayrıştığını göstererek bu analitik ayrımın önemini teyit etmektedir (EIA, 2011).

Raporun araştırma soruları da bu çerçevede şekillenmektedir: Tarih boyunca büyük enerji krizlerini tetikleyen ortak dinamikler nelerdir? Bu krizler enerji piyasalarını, üretim yapılarını ve uluslararası sistemi ne ölçüde ve ne kadar süreyle dönüştürmüştür? Dünya ve Avrupa bu krizlere hangi araçlarla tepki vermiştir? Son olarak, 2026 İran-ABD-İsrail gerginliği önceki enerji krizleriyle hangi yönlerden benzeşmekte, hangi yönlerden ayrılmaktadır? Bu soruların peşinden gidilirken rapor, mevcut literatürde çoğu zaman parçalı biçimde ele alınan petrol şokları, gaz anlaşmazlıkları ve çağdaş enerji güvenliği tartışmalarını tek bir karşılaştırmalı analitik gövde içinde birleştirmeyi hedeflemektedir. Böylece çalışma, enerji krizlerinin tarihini anlatmanın ötesine geçerek, modern enerji güvensizliğinin neden artık çok katmanlı bir altyapı ve yönetim sorunu olarak düşünülmesi gerektiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

2. Analitik Çerçeve ve Kavramsal Pozisyon

2.1. Enerji güvenliği literatürünün evrimi: dar arz güvenliğinden çok katmanlı kırılganlığa

Enerji güvenliği literatürü uzun süre büyük ölçüde petrol ve doğal gaz arzının sürekliliği etrafında şekillenmiştir. Bu erken yaklaşımda temel mesele, enerjinin yeterli hacimde, makul maliyetle ve kesintisiz biçimde temin edilmesidir. Ancak zamanla bu çerçevenin yetersiz kaldığı görülmüştür. Chester'a göre enerji güvenliği kavramı çok anlamlıdır; yalnızca arz miktarıyla değil, fiyat oynaklığı, teknik arıza riski, sürdürülebilirlik, yönetim ve altyapı bağımlılığı ile birlikte düşünülmelidir. Benzer biçimde Sovacool ve Mukherjee, enerji güvenliğinin yalnızca “mevcudiyet” ve “uygun fiyat” meselesi olmadığını; teknoloji geliştirme, çevresel sürdürülebilirlik ve düzenleyici kapasiteyi de içeren çok boyutlu bir yapı taşıdığını ileri sürmektedir. Bu dönüşüm, enerji güvenliği tartışmasının salt emtia merkezli olmaktan çıkıp daha geniş bir kamusal politika ve güvenlik alanına yayılmasına yol açmıştır (Chester, 2010; Sovacool & Mukherjee, 2011).

Bu genişleme yalnızca literatür içi kavramsal çoğalma değildir; aynı zamanda enerji sistemlerinin fiili dönüşümünün sonucudur. Chester, II. Dünya Savaşı sonrasındaki enerji rejiminin fosil yakıtların hâkimiyeti, piyasaların serbestleşmesi, nükleer enerjinin gelişimi, gelişmekte olan ekonomilerin artan talebi ve büyük ölçekli siyasal/teknik kırılmalarla şekillendiğini vurgular. Dolayısıyla kavramın tarihsel evrimi, enerji sisteminin evriminden bağımsız değildir. Bu nedenle bugün enerji güvenliğini 1970'lerin petrol şoku mantığıyla tanımlamak analitik olarak eksik kalmaktadır; çünkü çağdaş sistemde elektrik şebekeleri, LNG terminalleri, depolama, veri-temelli şebeke yönetimi ve sınır aşan altyapılar da en az petrol akışı kadar güvenlik meselesi hâline gelmiştir (Chester, 2010).

Cherp ve Jewell bu genişlemeyi daha sistematik bir düzleme taşımış ve enerji güvenliğinin “dört A” ile, yani availability, accessibility, affordability ve acceptability ile sınırlanamayacağını savunmuştur. Onlara göre asıl soru “kim için güvenlik, hangi değerler için güvenlik ve hangi tehditlere karşı güvenlik” sorularıdır. Bu nedenle enerji güvenliği, “hayati enerji sistemlerinin düşük kırılganlığı” olarak düşünülmelidir. Bu formülasyon önemlidir; çünkü güvenliği yalnızca arz hacmine değil, toplumsal işlevleri sürdüren sistemlerin maruz kaldığı risk ile bu riskleri absorbe edebilme kapasitesine bağlar. Böylece enerji güvenliği literatürü, arz güvenliğinden kırılganlık ve dirençlilik eksenine kaymaktadır (Cherp & Jewell, 2014).

Bu yaklaşımın son dönemde daha da güçlendiği görülmektedir. Schmitz ve arkadaşları, pandemi, jeopolitik çatışmalar, tedarik zinciri kırılmaları ve iklim etkilerinin enerji güvenliği ile dirençlilik kavramlarını yeniden düşünmeyi zorunlu kıldığını belirtmektedir. Aynı çalışmada şok olayları ile “slow burn” olarak tanımlanan yavaş ama aşındırıcı süreçler arasında ayrım yapılması, enerji krizlerinin yalnızca ani kesintilerden ibaret olmadığını göstermektedir. Bu katkı, bizim çalışmamız açısından özellikle değerlidir; çünkü enerji krizlerini yalnızca ani arz kaybı olarak değil, zaman içinde biriken yapısal baskılarla birlikte ele almayı

mümkün kılar (Schmitz et al., 2025). Rodríguez-Fernández ve arkadaşlarının Avrupa Birliği gaz sektörü üzerine geliştirdiği genişletilmiş çerçeve de benzer bir doğrultudadır. Çalışma, enerji güvenliğinin egemenlik, sağlamlık ve dirençlilik boyutları eklenmeden günümüz koşullarında yeterince açıklanamayacağını öne sürmektedir. Bu vurgu önemlidir; çünkü enerji güvenliği artık yalnızca “tedarik bulabilme” değil, dış bağımlılığın siyasal baskıya dönüşmesini sınırlayabilme kapasitesiyle de ilgilidir. Özellikle Avrupa bağlamında gaz, yalnızca ekonomik bir girdi değil; dış politika, düzenleyici egemenlik ve altyapısal otonomi sorunu hâline gelmiştir (Rodríguez-Fernández et al., 2022).

2.2. Literatürdeki temel boşluk: krizler çoğu zaman ya çok dar ya da çok dağınık okunuyor

Mevcut literatürün en güçlü yanı, enerji güvenliğinin artık tek boyutlu tanımlanamayacağını göstermiş olmasıdır. Ancak aynı literatürün önemli bir zayıflığı da vardır: krizleri çoğu zaman ya çok dar ya da fazla dağınık biçimde ele alır. Dar yaklaşım, meseleyi yalnızca arz güvenliği ve fiyat düzeyine indirger. Aşırı geniş yaklaşım ise kavramı o kadar büyütür ki hangi riskin ne tür stratejik sonuç doğurduğunu seçmek zorlaşır. Sovacool ve Mukherjee’nin yüzlerce gösterge ve çok sayıda bileşenden oluşan sentez yaklaşımı, ölçme açısından çok kıymetlidir; ancak tarihsel enerji krizlerinin neden bazı dönemlerde rejim değiştirici etkiler ürettiğini açıklamak için tek başına yeterli değildir. Çünkü göstergeler krizlerin karşılaştırılmasını kolaylaştırır da, krizlerin stratejik mantığını ve tarihsel kırılma niteliğini kendiliğinden açıklamaz (Sovacool & Mukherjee, 2011).

Benzer biçimde enerji güvenliği literatürünün önemli bir bölümü “tanım” ve “ölçüm” konusunda zengindir; fakat “kriz dinamiği” konusunda daha parçalıdır. Chester’in işaret ettiği gibi literatür uzun süre petrol ve gaz arzı üzerinde yoğunlaşmış, elektrik ve daha geniş altyapısal bağımlılıkları ikincil planda bırakmıştır. Cherp ve Jewell ise güvenlik kavramını kırılganlık ve dirençlilik üzerinden yeniden düşünmenin yolunu açmış, fakat enerji krizlerinin tarihsel seyri boyunca bu kırılganlıkların nasıl şoka dönüştüğü, nasıl yayıldığı ve ne zaman “normalleşmiş sayılması gerektiği” sorusunu merkezî inceleme nesnesi hâline getirmemiştir. Bu nedenle literatürde kavramsal genişlik artarken, tarihsel karşılaştırmalı kriz analizi görece sınırlı kalmıştır (Chester, 2010; Cherp & Jewell, 2014).

Avrupa Birliği bağlamındaki çalışmalar da bu boşluğu destekler niteliktedir. AB belgeleri enerji arz güvenliğini giderek daha açık biçimde kamu güvenliği ile ilişkilendirmiştir. 2009/72/EC sayılı Direktif’te enerji arz güvenliğinin kamu güvenliğinin asli bir unsuru olduğu ve elektrik piyasasının işleyişiyle doğrudan bağlantılı bulunduğu açıkça ifade edilmektedir. Bu, enerji güvenliğinin piyasa tekniği olmaktan çıkıp stratejik düzen meselesine dönüştüğünü göstermektedir. Ancak AB’nin hukuk ve politika metinleri çoğu zaman krizlere verilen tepkiyi normatif ve idari düzlemde kayda geçirirken, farklı tarihsel enerji krizlerinin süre, hasar derinliği, toparlanma kapasitesi ve kurumsal izleri bakımından karşılaştırmalı bir model üretmez (Directive 2009/72/EC).

2009 gaz krizine ilişkin Avrupa Komisyonu değerlendirmesi bu açıdan öğreticidir. Belge, Ocak 2009’daki kesintinin AB tarihindeki en ciddi gaz tedarik krizine dönüştüğünü ve çok sayıda üye devleti etkilediğini kaydeder. Ancak bu tür kurumsal belgeler çoğunlukla “krize verilen yanıt”ı ayrıntılandırırken, fiziksel kesinti süresi ile kurumsal etkilerin süresi arasındaki farkı teorik bir kategoriye dönüştürmez. Oysa enerji krizlerinin önemli bir kısmında akış birkaç gün veya hafta içinde yeniden başlarken, güvenlik doktrini, mevzuat ve tedarik çeşitlendirme refleksleri yıllarca kriz sonrası mantıkla çalışmaya devam eder. Mevcut çalışmanın devreye girdiği yer tam da burasıdır (European Commission, 2009).

2.3. Bu raporun pozisyonu: enerji krizlerini “olay” değil “dönüşüm döngüsü” olarak okumak

Bu rapor, yukarıdaki literatürün kavramsal katkılarını reddetmemekte; tersine onları tarihsel karşılaştırmalı bir kriz çerçevesi içinde yeniden düzenlemektedir. Çalışmanın temel önerisi şudur: enerji krizleri en sağlıklı

biçimde tetikleyici neden – şokun iletim mekanizması – uyum – normalleşme – kalıcı iz dizisi üzerinden anlaşılabilir. Bu model, enerji krizlerini yalnızca “başladı ve bitti” mantığıyla ele almaz; krizin nasıl yayıldığını, sistemin hangi araçlarla yanıt verdiğini, normalleşmenin ne anlama geldiğini ve kriz sonrasında hangi kurumsal izlerin kaldığını da inceleme nesnesi hâline getirir. Böylece kavram, hem Cherp ve Jewell’in kırılmalık vurgusunu hem de Sovacool’un çok boyutluluk yaklaşımını tarihsel süreç analizi ile birleştirir (Cherp & Jewell, 2014; Sovacool & Mukherjee, 2011).

Bu çerçevede “normalleşme” tekil bir son durum değildir. Çalışma, enerji krizlerinde en az dört farklı zamanın birlikte işlediğini varsaymaktadır.

- Birincisi fiziksel kesinti süresidir; yani arzın veya transitin fiilen ne kadar durduğu.
- İkincisi piyasa normalleşmesidir; fiyatların, navlun maliyetlerinin ve risk priminin ne kadar sürede yatıştığı.
- Üçüncüsü üretim toparlanmasıdır; kaybedilen üretimin hangi hızda geri geldiği.
- Dördüncüsü ise jeopolitik/kurumsal normalleşmedir;

Yani kriz sonrasında yeni rezerv politikaları, mevzuat, altyapı yatırımları ve stratejik yönelimlerin ne kadar süre kriz mantığıyla şekillendiği. IEA’nın petrol güvenliği sistemi, üye ülkeler için 90 günlük net ithalat düzeyinde stok zorunluluğu ve talep kısıntısı programları öngörürken, AB’nin 2022 sonrası tedbirleri depolama, talep azaltımı, çeşitlendirme ve kriz hazırlığını birlikte öne çıkarmıştır. Bu da enerji krizlerinin tek bir zaman ekseninde okunamayacağını göstermektedir (IEA, n.d.; European Commission, 2026).

Bu bakımdan raporun özgün katkısı üç düzeyde ortaya çıkmaktadır. İlk olarak, tarihsel enerji krizlerini yalnızca petrol ve gaz fiyat şokları olarak değil, farklı biçimlerde işleyen stratejik bağımlılık krizleri olarak bir araya getirir. İkinci olarak, krizlerin benzer ve ayrılan yönlerini yalnızca nedenler üzerinden değil, toparlanma süreleri ve kurumsal izleri üzerinden karşılaştırır. Üçüncü olarak, 2026 İran–ABD– İsrail gerginliğini önceki örneklerden ayrı bir analitik kategori olarak ele alır; çünkü bu yeni eşik, enerji güvenliğini boğaz geçişi, LNG akışları, sivil altyapı, deniz güvenliği ve uluslararası yönetim başlıklarıyla eşzamanlı biçimde ilişkilendirmektedir. Bu son nokta, enerji güvenliği literatürünün emtiamerkezli çekirdeğinden, altyapı-merkezli ve sistemik bir güvenlik anlayışına geçişi temsil eder (EIA, 2025; IEA, 2026).

2.4. Avrupa boyutu: enerji güvenliğinden stratejik özerklik ve dayanıklılığa

Avrupa Birliği açısından enerji güvenliğinin yalnızca piyasa verimliliği konusu olmadığı artık hukuki ve kurumsal düzeyde de açıktır. 2009/72/EC sayılı Direktif, enerji arz güvenliğini kamu güvenliğinin asli unsuru olarak tanımlarken; 2022 sonrasında AB’nin uyguladığı tedbirler enerji güvenliğini dayanıklılık, hazırlıklılık ve dışa bağımlılığı azaltma hedefleriyle birleştirmiştir. Avrupa Komisyonu’nun 2026 itibarıyla güncel değerlendirmesi, REPowerEU’nun Rus fosil yakıtlarına bağımlılığı azaltmayı, enerji birliğini güçlendirmeyi ve daha dirençli bir sistem kurmayı amaçladığını; ilk üç yılda gaz tüketimini düşürdüğünü, depolamayı güçlendirdiğini ve rüzgâr ile güneşin elektrik üretimindeki payını belirgin biçimde artırdığını vurgulamaktadır. Konsey zaman çizelgesi de 2025–2026 döneminde Rus gazı ithalatını kademeli sonlandırma yönünde yeni bağlayıcı adımlar atıldığını göstermektedir (European Commission, 2026; Council of the EU, 2026).

Bu gelişmeler, Avrupa’da enerji güvenliği düşüncesinin iki aşamalı dönüşüm geçirdiğini düşündürmektedir. İlk aşamada enerji güvenliği, ağırlıklı olarak arzın kesintisizliği ve üçüncü ülkelerden gelen risklerin yönetimi bağlamında ele alınmıştır. İkinci aşamada ise enerji güvenliği, stratejik özerklik, enerji dönüşümü, şebeke dayanıklılığı, kriz hazırlığı ve dışa bağımlılığı azaltma kapasitesiyle birleşmiştir. Bu nedenle Avrupa örneği, enerji güvenliğinin yalnızca “daha fazla enerji bulmak” meselesi olmadığını; aynı

zamanda hangi enerji sisteminin, hangi yönetim modeliyle, hangi dış bağımlılık düzeyinde sürdürüleceği sorusuna dönüştüğünü göstermektedir (Directive 2009/72/EC; European Commission, 2026).

2.5. Kavramsal sonuç

Buradan hareketle bu rapor, enerji krizlerini “fiyat artışı” ya da “arz kesintisi” gibi dar kategoriler yerine, hayati enerji sistemlerinin kırılganlaştığı ve bu kırılganlığın uluslararası düzen üzerinde yeniden dağıtıcı etkiler ürettiği tarihsel kırılma anları olarak tanımlamaktadır. Bu çerçevede enerji güvenliği, yalnızca yeterli hacimde enerjiye erişebilme kapasitesi değildir; aynı zamanda kritik altyapıları, tedarik yollarını, depolama kapasitesini, fiyat istikrarını, düzenleyici esnekliği ve siyasal otonomiye birlikte koruyabilme kapasitesidir. Böyle bir tanım, klasik arz güvenliği yaklaşımını dışlamamakta; fakat onu çağdaş krizlerin altyapısal ve jeopolitik gerçekliğiyle yeniden çerçevelemektedir. Takip eden bölümlerde tarihsel vakalar, bu nedenle yalnızca kronolojik sırayla değil, bu genişletilmiş kavramsal çerçevenin sunduğu karşılaştırmalı ölçütlerle incelenmektedir (Chester, 2010; Cherp & Jewell, 2014; Schmitz et al., 2025).

Bu noktada çalışmanın kavramsal önerisi daha açık biçimde ayrıştırılmalıdır. Dünya Enerji Konseyi’nin enerji trilemması yaklaşımı enerji güvenliği, enerji eşitliği ve çevresel sürdürülebilirlik arasındaki dengeye; sistemik dayanıklılık literatürü ise şoklara direnme, toparlanma ve uyum sağlama kapasitesine odaklanmaktadır. Bu raporda önerilen “çok katmanlı enerji güvensizliği” kavramı ise üç bakımdan ayrılmaktadır:

- İlk olarak, kriz anında yalnızca enerji sisteminin performansını değil, enerji akışları ile boğazlar, LNG zincirleri, sigorta, lojistik koridorlar ve kritik sivil altyapı arasındaki eşzamanlı bağlanmayı merkeze alır.
- İkinci olarak, kırılganlığı tek bir sektörün sorunu olarak değil, çoklu kritik sistemlerin aynı anda güvenlikleştirmesi olarak okur.
- Üçüncü olarak, analizin odağını yalnızca toparlanma kapasitesine değil, kriz sonrasında kurumsal ve jeopolitik yeniden yapılanmanın nasıl biçimlendiğine taşır.

Kavramın ayırt edici yönü, bu nedenle, sistemin ne kadar dengeli ya da dayanıklı olduğundan çok; enerji krizinin aynı anda kaç farklı kritik alanı baskı altına aldığı ve bu baskının hangi yeni güvenlik mimarilerini tetiklediğidir (World Energy Council, 2024; Schmitz et al., 2025).

3. Yöntemsel Not ve Vaka Tasarımı

Not: Bu rapor, akademik bir makalenin ampirik derinliğini korurken, bulguları karar-verici dostu bir stratejik rapor mantığıyla yeniden yapılandırmaktadır.

3.1. Araştırma tasarımı

Bu rapor, karşılaştırmalı tarihsel analiz ile süreç izleme yöntemlerini birlikte kullanan nitel bir araştırma tasarımına dayanmaktadır. Karşılaştırmalı tarihsel analiz, tarihsel bağlam içine yerleştirilmiş vakalar arasında karşılaştırma yaparak makro-düzeyde nedensel çıkarım üretmeyi amaçlayan köklü bir sosyal bilim yöntemidir. Süreç izleme ise tekil vakalar içinde olayların hangi sırayla geliştiğini, hangi ara mekanizmalar üzerinden sonuç ürettiğini ve hangi kanıtların belirli nedensel iddiaları güçlendirdiğini sistematik biçimde incelemeye yarar. Bu nedenle iki yöntemin birlikte kullanılması, enerji krizlerini hem vakalar arası benzerlik ve ayrımlar bakımından hem de her bir krizin kendi iç nedensel akışı bakımından çözümlemeye imkân vermektedir (Collier, 2011; George & Bennett, 2005; Ritter, 2014). Bu tercihin temel nedeni, enerji krizlerinin ne yalnızca tekil olay incelemesiyle ne de salt betimleyici kronolojiyle açıklanabilmesidir. Petrol ambargosu, devrim kaynaklı üretim çöküşü, savaş ve işgal, boru hattı uyuşmazlığı, LNG/dolum kapasitesi baskısı ve boğaz güvenliği tehdidi gibi farklı kriz biçimleri, ortak bir “enerji güvensizliği” başlığı altında toplanabilir de

aynı nedensel mekanizma ile işlememektedir. Dolayısıyla araştırma tasarımı, bir yandan ortak örüntüleri bulmayı, diğer yandan her krizin farklı işleyiş mantığını ortaya koymayı hedeflemektedir. George ve Bennett'in vurguladığı biçimde, iyi tasarlanmış karşılaştırmalı vaka çalışmaları ve vaka içi analiz, teori geliştirme ve teori sınama açısından birbirini tamamlayıcı imkânlar sunar; Collier ise süreç izlemenin özellikle tanısal kanıtlar yoluyla nedensel sıralamayı görünür kıldığını belirtir (Collier, 2011; George & Bennett, 2005).

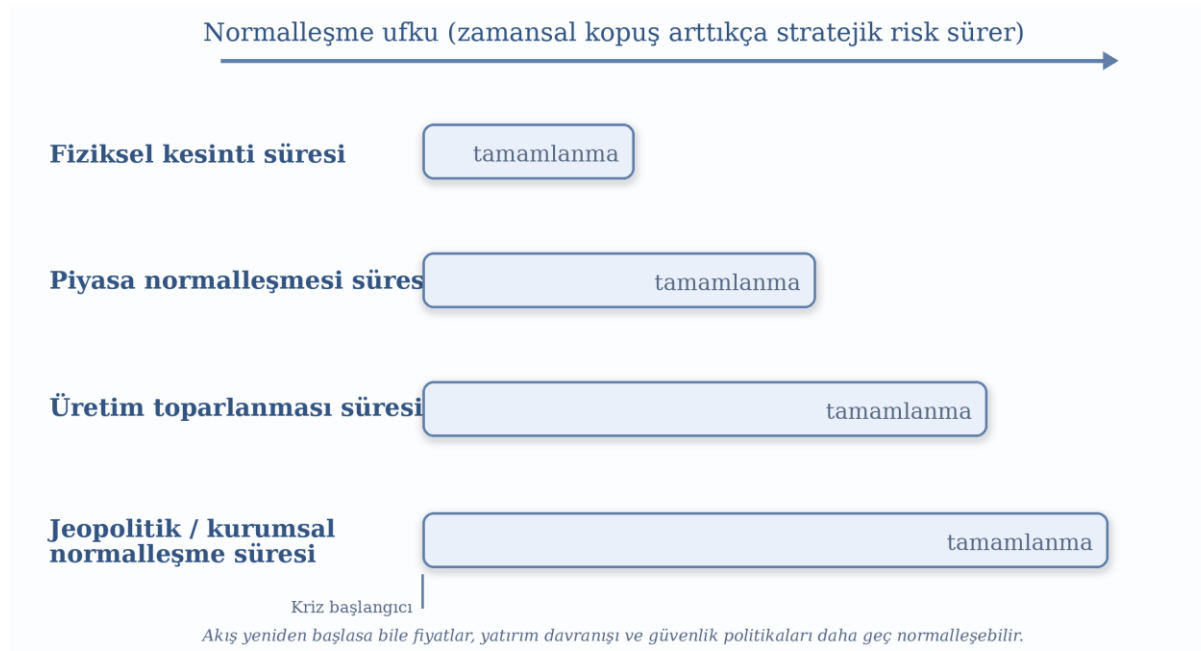
3.2. Analitik model

Rapor, enerji krizlerini beş aşamalı bir analitik model üzerinden incelemektedir: tetikleyici neden, şokun iletim mekanizması, uyum, normalleşme ve kalıcı iz. Bu modelin amacı, enerji krizlerini yalnızca “başlangıç ve sonuç” mantığıyla değil, aradaki dönüşüm süreciyle birlikte ele almaktır. Süreç izleme yaklaşımı tam da bu noktada önem kazanmaktadır; çünkü yöntem, olayların yalnızca birlikte görülmesine değil, hangi ara halkalar ve hangi tanısal kanıtlar üzerinden birbirine bağlandığına odaklanır. Böylece krizlerin sadece fiyat artışı ya da arz kaybı olarak değil, bağımlılık ilişkilerini görünür kılan, siyasal tercihler üreten ve kurumsal yeniden yapılanma doğuran süreçler olarak okunması mümkün hâle gelmektedir (Collier, 2011). Bu modelin içinde “normalleşme” tekil ve yekpare bir kategori olarak ele alınmamaktadır. Çalışma dört ayrı normalleşme zamanı varsaymaktadır: (i) fiziksel kesinti süresi, (ii) piyasa normalleşmesi süresi, (iii) üretim toparlanması süresi, (iv) jeopolitik/kurumsal normalleşme süresi. Bu ayrım, enerji krizlerinin en kritik analitik sorunlarından birine karşılık gelmektedir. Pek çok durumda fiziksel akış yeniden başlasa da fiyat rejimi, risk primi, yatırım davranışı ve güvenlik politikaları kriz sonrası mantıkla işlemeye devam etmektedir. Çalışmanın temel varsayımı, enerji krizlerinin gerçek etkisinin yalnızca “akış durdu mu, yeniden başladı mı?” sorusuyla değil, bu dört zamanın birbirinden ne ölçüde koptuğuyla anlaşılabilirliği. Bu çerçevede, enerji güvenliği literatüründeki kırılmalık ve dirençlilik tartışmalarıyla da uyumludur; çünkü odak noktası salt arz düzeyi değil, sistemin şoku absorbe etme ve yeniden dengeleme kapasitesidir (Cherp & Jewell, 2014; Schmitz et al., 2025).

Şekil 1. Enerji krizi dönüşüm döngüsü.

Şekil 2. Normalleşmenin dört zamanı.

3.3. Vaka seçimi mantığı

Çalışmada altı vaka seçilmiştir:

- 1973–1974 Arap petrol ambargosu,
- 1978–1980 İran kaynaklı petrol şoku,
- 1990–1991 Körfez krizi,
- 2006/2009 Rusya–Ukrayna gaz anlaşmazlıkları,
- 2021–2023 küresel ve Avrupa enerji krizi,
- 2026 İran–ABD–İsrail gerginliği.

Bu vaka seçimi tesadüfi değildir; amaçlı ve kuramsal olarak yönlendirilmiş bir seçimdir. George ve Bennett’in ortaya koyduğu anlamda bu rapor, farklı kriz türlerini aynı analitik soruya bağlayan bir structured,

focused comparison yaklaşımına dayanmaktadır. Her vaka için aynı sorular sorulmakta; ancak cevapların tarihsel bağlam, enerji türü, iletim mekanizması ve kurumsal tepki bakımından nasıl değiştiği incelenmektedir. Bu sayede vakalar yalnızca sıralanmamakta, karşılaştırılabilir analitik bir matrise yerleştirilmektedir (George & Bennett, 2005). Vaka seçiminin ;

- ilk ölçütü, söz konusu krizin uluslararası enerji düzeninde görünür kırılma üretmiş olmasıdır. 1973–1974 krizi bu bakımdan kurucu vakadır; çünkü IEA’nın doğrudan bu krize yanıt olarak kurulmuş olması, onun yalnızca piyasa şoku değil, düzen kurucu bir kırılma olduğunu göstermektedir. 2009 gaz krizi ise kısa süreli fiziksel kesinti ile uzun süreli kurumsal dönüşüm arasındaki farkı görünür kıldığı için seçilmiştir. 2021–2023 krizi LNG, depolama, talep azaltımı ve enerji dönüşümünü aynı anda etkileyen çok boyutlu bir şok üretmiştir. 2026 İran–ABD–İsrail gerginliği ise Hürmüz Boğazı’nın hem petrol hem LNG ticareti açısından merkezi konumu ve buna karşı geliştirilen olağanüstü stok salımı nedeniyle “ayrışan” veya “kritik” vaka olarak değerlendirilmiştir (IEA, n.d.; European Commission, 2009; IEA, 2025; U.S. EIA, 2025a; IEA, 2026a).
- Vaka seçiminin ikinci ölçütü, krizlerin farklı enerji ve altyapı biçimlerini temsil etmesidir. İlk iki vaka petrol arzı ve üretici güdümlü şokları; üçüncü vaka savaş ve fiziksel tahribatı; dördüncü vaka gaz ve transit jeopolitiğini; beşinci vaka LNG, depolama ve talep yönetimini; altıncı vaka ise boğaz güvenliği, enerji akışları ve kritik sivil altyapının aynı anda baskı altına girdiği çok katmanlı kriz biçimini temsil etmektedir. Bu çeşitlilik, raporun temel iddiasını sınamak için gereklidir: enerji krizleri farklı görünse de ortak mantıkları bağımlılık ilişkilerinin kırılganlığa dönüşmesidir; ancak çağdaş krizler giderek daha ağbağılantılı ve altyapı-merkezli bir karakter kazanmaktadır (EIA, 2011; European Commission, 2009; IEA, 2025; U.S. EIA, 2025a).

3.4. Veri kaynakları ve kanıt stratejisi

Çalışma, mümkün olduğu ölçüde birincil ve kurumsal kaynaklara dayanmaktadır. Tarihsel petrol krizleri için başlıca kaynaklar IEA, U.S. Energy Information Administration, U.S. Department of State Office of the Historian ve Federal Reserve History gibi kurumsal tarih ve veri kaynaklarıdır. Avrupa gaz krizleri ve AB tepkileri için Avrupa Komisyonu, Avrupa Konseyi/Consilium ve ilgili AB mevzuatı temel alınmıştır. 2021–2023 enerji krizinin piyasa ve politika etkileri için IEA raporları, Avrupa Komisyonu değerlendirmeleri ve Dünya Bankası çalışmaları kullanılmıştır. Böylece çalışma, yalnızca yorumlayıcı değil, doğrulanabilir ve izlenebilir belge setlerine yaslanmaktadır (IEA, n.d.; European Commission, 2009; European Commission, 2026; World Bank, 2024).

2026 İran–ABD–İsrail gerginliğine ilişkin bölümde ise veri kullanımında açık bir kanıt hiyerarşisi ve metodolojik ihtiyat benimsenmektedir. Bu vaka henüz tamamlanmış ve kapanmış bir tarihsel olay değil, devam eden bir kriz alanıdır. Bu nedenle burada amaç nihai hüküm vermek değil; doğrulanabilir kurumsal veriler üzerinden süreç içi bir analitik çerçeve kurmaktır. Hürmüz’ün küresel petrol ve LNG ticaretindeki payına ilişkin veriler öncelikle U.S. EIA’dan; stok salımı ve piyasa baskısına ilişkin göstergeler IEA’dan; Avrupa’nın de-eskalasyon, deniz güvenliği ve enerji-su tesislerinin korunmasına yönelik yaklaşımı ise Avrupa Konseyi ile EEAS belgelerinden alınmaktadır. Basın kaynakları ve haber ajansları ancak olay dizisini zamanlamaya yardımcı olan ikincil araçlar olarak, ana kurumsal omurgayı destekleyici ve sınırlı bir işlevle kullanılabilir. Dolayısıyla 2026 bölümü, kapanmış bir tarih yazımı değil; kontrollü kavramsal çıkarımlar üreten ve kanıt düzeylerini açıkça ayırtan bir süreç analizi olarak kurgulanmıştır (U.S. EIA, 2025a; U.S. EIA, 2025b; IEA, 2026a; European Council, 2026; European External Action Service, 2026).

3.5. Karşılaştırma ölçütleri

Her vaka, aynı analitik sorular setiyle incelenmektedir. Bu yaklaşım, George ve Bennett'in "structured, focused comparison" mantığıyla uyumludur. Vakalara yöneltilen başlıca sorular şunlardır:

- Krizi tetikleyen temel neden neydi?
- Kriz petrol, gaz, LNG, transit hat veya boğaz güvenliği gibi hangi enerji biçimi üzerinden yayıldı?
- Şok hangi ekonomik ve siyasi iletim mekanizmalarıyla derinleşti?
- Fiziksel kesinti ile piyasa normalleşmesi arasındaki ilişki nasıldı?
- Üretim toparlanması ne kadar sürdü?
- Dünya ve Avrupa/AB hangi araçlarla tepki verdi?
- Kriz sonrasında hangi kurumsal, stratejik veya düzenleyici izler kaldı?

Bu standart soru seti, vakaların yalnızca anlatılmasını değil, birbirleriyle sistematik olarak karşılaştırılmasını sağlar. Aynı zamanda süreç izleme yoluyla bu ölçütlerin vaka içindeki nedensel sıralamayla nasıl birleştiği de gösterilebilir (Collier, 2011; George & Bennett, 2005).

3.6. Kapsam ve sınırlılıklar

Bu raporun kapsamı kasıtlı biçimde sınırlandırılmıştır. Rapor, tarih boyunca yaşanmış bütün enerji krizlerini kapsama iddiası taşımamaktadır; bunun yerine, uluslararası enerji düzenini dönüştürücü nitelikteki seçilmiş kırılma vakalarına odaklanmaktadır. Amaç, tüm vakaları saymak değil; teorik açıdan yüksek açıklama gücü taşıyan krizleri karşılaştırmalı biçimde incelemektir. Ayrıca çalışma, krizlerin iç politika, toplumsal psikoloji veya mikro-düzye şirket davranışları üzerindeki tüm etkilerini kapsamaz; odak noktası uluslararası politik ekonomi, enerji güvenliği ve kurumsal tepki düzeyidir (Ritter, 2014; George & Bennett, 2005).

En önemli sınırlılık 2026 vakasına ilişkindir. Devam eden krizlerde zaman serileri henüz kapanmadığı ve nihai sonuçlar tam olarak netleşmediği için, bu bölüm geçmiş vakalar kadar tamamlanmış bir tarihsel değerlendirme sunmamaktadır. Bu nedenle 2026 örneğine ilişkin nedensel dil bilinçli biçimde kalibre edilmiş, bazı sonuçlar ise geçici ve süreç içi değerlendirme olarak formüle edilmiştir. Buna rağmen mevcut vaka analitik olarak dışarıda bırakılamaz; çünkü Hürmüz'ün petrol ve LNG akışlarındaki merkezi konumu ile IEA tarihindeki en büyük kolektif stok salımına gidilmiş olması, bu gerilimin sıradan bir güncel olay değil, tarihsel karşılaştırmayı zorunlu kılan kritik bir eşik ürettiğini göstermektedir. Çalışmanın iddiası bu nedenle nihai sonuçları ilan etmek değil; henüz kapanmamış bir krizin hangi yönleriyle önceki enerji krizleriyle benzeştiğini ve hangi yönleriyle onlardan ayrıştığını kavramsal düzeyde açıklığa kavuşturmadır (George & Bennett, 2005; U.S. EIA, 2025a; IEA, 2026a).

3.7. Bölüm sonucu

Sonuç olarak bu rapor, enerji krizlerini ne yalnızca ekonomik veri dizileri üzerinden ne de yalnızca tarihsel anlatı üzerinden okumaktadır. Seçilen yöntem, enerji krizlerini hem vakalar arası karşılaştırmalı örüntüler hem de vakaların kendi iç nedensel sıraları üzerinden çözümlemeye imkân vermektedir. Böylece rapor, enerji krizlerinin farklı biçimlerde ortaya çıktığını; ancak bu farklı biçimlerin ortak bir tarihsel mantık, yani bağımlılıkların stratejik kırılmağa dönüşmesi mantığı içinde değerlendirilebileceğini savunmaktadır. Takip eden bölümde bu yöntemsel çerçeve kullanılarak ilk tarihsel dalga, yani petrolün jeopolitik silaha dönüştüğü 1973–1974 ve 1978–1980 krizleri incelenecektir.

4. Tarihsel Referans Çerçevesi I: Petrol Şokları ve Üretim Kırılması

4.1. İlk kırılma: 1973–1974 petrol ambargosu ve bağımlılığın açığa çıkışı

Modern enerji krizleri tarihinde 1973–1974 petrol ambargosu, yalnızca ani bir arz daralması değil; enerjinin ilk kez bu ölçekte açık ve örgütlü bir jeopolitik baskı aracına dönüştüğü kırılma anı olarak değerlendirilmelidir. Yom Kippur Savaşı sırasında ABD’nin İsrail’e acil yardım talebinin hemen ardından OAEPEC’in 19 Ekim 1973’te ABD’ye karşı ambargo başlatması, petrol akışının doğrudan dış politika ve savaş diplomasisinin parçası hâline geldiğini gösterdi. Bu nedenle 1973 krizi, enerji güvenliği literatüründe yalnızca bir fiyat şoku değil, ithalat bağımlılığının stratejik kırılganlığa dönüştüğü kurucu vaka niteliği taşımaktadır (U.S. Department of State, n.d.; Federal Reserve History, 2024).

Krizin tetikleyici nedeni siyasal olsa da, şokun küresel etkisi yalnızca siyasetten kaynaklanmadı. Federal Reserve History’ye göre ambargo, ABD’nin katılımcı OAEPEC ülkelerinden petrol ithalatını kesti ve buna eşlik eden üretim kesintileri dünya petrol fiyatını kökten değiştirdi; varil fiyatı ambargo öncesindeki 2,90 dolardan 1974 Ocak ayında 11,65 dolara yükseldi. Aynı kaynak, ambargonun Mart 1974’te resmen kaldırıldığını, ancak yüksek fiyatların kalıcılaştığını vurgulamaktadır. U.S. Department of State de fiyatların önce ikiye, sonra dörde katlandığını ve bunun tüketiciler ile ulusal ekonomiler üzerinde yapısal baskı yarattığını belirtmektedir. Dolayısıyla burada fiziksel kesinti görece sınırlı süreli olsa da, fiyat rejimi ve makroekonomik sonuçlar çok daha uzun ömürlü olmuştur (Federal Reserve History, 2024; U.S. Department of State, n.d.).

1973–1974 krizinin asıl öğretici yanı, petrol akışındaki daralmanın neden bu kadar büyük bir sistemik etki ürettiğidir. Federal Reserve History, erken 1970’lerde ABD petrol sektöründe atıl üretim kapasitesinin yetersiz olduğunu, OPEC dışı kaynakların dünya toplamı içindeki payının gerilediğini ve doların değer kaybının üretici ülkelerin fiyatlama davranışını sertleştirdiğini belirtmektedir. Başka bir deyişle, ambargo tek başına değil; sınırlı arz esnekliği, para sistemindeki çözülme ve artan ithalat bağımlılığıyla birleştiği için küresel bir kırılmaya dönüştü. Bu nokta önemlidir; çünkü enerji krizleri çoğu zaman yalnızca “kesinti” ile açıklanır, oysa gerçek şiddet çoğu kez önceden birikmiş yapısal hassasiyetlerden beslenir (Federal Reserve History, 2024). Krizin ekonomik etkisi, dönemin enflasyon dinamikleriyle birleşince daha da derinleşti. Federal Reserve History’nin “The Great Inflation” değerlendirmesine göre 1973 sonundaki Arap petrol ambargosu yaklaşık beş ay sürdü ve bu süreçte ham petrol fiyatları dört katına çıkarak uzun süre korunan yeni bir plato oluşturdu. Aynı kaynak, enerji maliyetlerindeki artışın ABD büyümesini aşağı çekerken enflasyon baskılarını beslediğini ve para politikasını daha da zorlaştırdığını vurgulamaktadır. Bu nedenle 1973–1974 petrol krizi, enerji güvenliği ile makroekonomik istikrar arasındaki bağı görünür kılan ilk büyük tarihsel laboratuvarlardan biri olarak okunmalıdır (Federal Reserve History, 2024).

Dünya ve Batı dünyasının tepkisi bu ilk şok karşısında büyük ölçüde savunmacı ama kurucu nitelikteydi. U.S. Department of State, Avrupa ve Japonya’nın kısa vadede stokları sayesinde kısmi tampon elde ettiğini; ancak uzun vadeli yüksek fiyat ve durgunluk riskinin Atlantik ittifakı içinde gerilim yarattığını kaydetmektedir. Aynı kaynak, Nixon yönetiminin Project Independence’i ilan ettiğini ve tüketici ülkeleri daha örgütlü hâle getirmeye dönük girişimlerde bulunduğunu göstermektedir. Bu girişimlerin kurumsal sonucu ise IEA’nın doğuşu oldu: IEA kendi tarihçesinde, Ajansın doğrudan 1973–1974 petrol krizine tepki olarak kurulduğunu ve büyük tedarik kesintilerine karşı kolektif yanıt üretmek için tasarlandığını açık biçimde ifade etmektedir (U.S. Department of State, n.d.; IEA, n.d.). Bu kurumsal yanıt yalnızca sembolik değildi; kriz sonrası enerji güvenliği mimarisinin temel araçlarını yarattı. IEA’nın petrol güvenliği ve acil durum sistemi, üye ülkelerin en az 90 günlük net petrol ithalatına eşdeğer stok tutmasını ve ciddi arz bozulmalarında kolektif yanıt verebilmesini öngörmektedir. Bu sistem, 1973–1974 krizinin enerji piyasalarında bıraktığı kalıcı izin en somut örneklerinden biridir: fiziksel ambargo sona ermiş, fakat kriz sonrası dünya “normal”e geri dönmemiş;

tersine yeni bir acil durum yönetişimi kurulmuştur. Dolayısıyla 1973–1974 vakasında normalleşme, akışın yeniden başlaması değil; risk algısının kurumsallaştırılması anlamına gelmiştir (IEA, n.d.).

4.2. İkinci kırılma: İran Devrimi, üretim çöküşü ve beklenti şoku

1978–1980 İran kaynaklı petrol şoku, 1973–1974 krizinin basit bir tekrarı değildir; çünkü burada temel dinamik üretici devletlerin koordineli ambargosundan ziyade, büyük bir üretici ülkede rejim krizi ve siyasal çöküşün küresel piyasalara yansımalarıdır. Federal Reserve History’ye göre İran Devrimi 1978’in başlarında başladı ve yaklaşık bir yıl sonra Şah rejiminin çökmesiyle sonuçlandı. Devrim süreciyle birlikte İran petrol üretimi Ocak 1979’a gelindiğinde günlük 4,8 milyon varil azaldı; bu da o tarihte dünya üretiminin yaklaşık yüzde 7’sine karşılık geliyordu. Böylece ikinci büyük petrol şoku, “dış politik baskı” kadar “iç siyasal çözülme”nin de küresel enerji güvenliğini bozabileceğini göstermiş oldu (Federal Reserve History, 2024). Bu krizin ayırt edici yönü, fiziksel arz kaybısının tek başına açıklayıcı olmamasıdır. Federal Reserve History, İran’daki arz bozulmasının önemli olduğunu, ancak fiyatları yukarı iten tek unsur olmadığını; daha geniş çaplı yeni kesinti korkusunun ve yaygın ihtiyati/ spekülasyon stoklamanın da belirleyici rol oynadığını vurgulamaktadır. Aynı kaynak, petrol fiyatlarının 1979 Nisanı ile 1980 Nisanı arasında iki kattan fazla arttığını belirtmektedir. Bu durum, enerji krizlerinde beklenti kanalının en az fiziksel kayıp kadar güçlü olabileceğini gösterir. Başka bir ifadeyle, bazen piyasayı sarsan asıl unsur mevcut eksiklik değil, gelecekte daha kötü bir eksiklik yaşanacağı korkusudur (Federal Reserve History, 2024).

U.S. EIA’nın tarihsel değerlendirmesi bu tabloyu üretim ve toparlanma açısından daha da netleştirmektedir. EIA’ya göre İran Devrimi 1978 sonlarında başladı ve 1978–1981 döneminde İran’ın ham petrol üretiminde ortalama günlük 3,9 milyon varillik düşüşe yol açtı; ilk anda kayıp, Ocak 1979’da toplam İran üretiminin neredeyse yüzde 90’ına ulaştı. Ancak aynı belge, kaybedilen üretimin önemli bölümünün diğer OPEC üyeleri, özellikle İran’ın Körfez komşuları tarafından telafi edildiğini belirtmektedir. Bu saptama kritik önemdedir: piyasa, fiziksel kaybın bir bölümünü başka üreticilerle dengeleyebilmiş, fakat yine de fiyat ve beklenti şoku engellenememiştir. Bu nedenle 1978–1980 vakası, enerji krizlerinin yalnızca “kaç varil kaybedildiği” ile değil, sistemin o kaybı nasıl algıladığıyla da anlaşılması gerektiğini göstermektedir (U.S. EIA, 2011). İran şokunun normalleşme boyutu, bu raporun önerdiği dört zaman ayrımını doğrular niteliktedir. EIA’ya göre İran üretiminin bir kısmı iki yıl içinde geri dönmüştür; ancak 2010 itibarıyla İran’ın üretimi, devrim öncesi 1977 ortalamasının hâlâ günlük 1,5 milyon varilden fazla altındaydı. Bu veri, fiziksel toparlanma ile stratejik/kurumsal normalleşmenin aynı şey olmadığını çok açık gösterir. Üretimde kısmi geri dönüş kısa vadede gerçekleşebilmiş; fakat devrim, savaş, yaptırım ve siyasal dönüşüm nedeniyle kriz öncesi üretim yapısının tam olarak yeniden kurulması onlarca yıl boyunca mümkün olmamıştır. Dolayısıyla 1978–1980 vakası, enerji krizlerinin “sona erme” tarihinin çoğu zaman teknik değil siyasal bir mesele olduğunu ortaya koymaktadır (U.S. EIA, 2011).

Makroekonomik açıdan da ikinci petrol şoku ilk krizle benzer biçimde stagflasyonist baskıları güçlendirdi. Federal Reserve History, 1970’lerin sonlarında küresel talebin de güçlü olduğunu, petrol fiyatı artışlarının genel enflasyonist ortama daha kolay yayıldığını ve ABD’de tüketici enflasyonunun yükselmeye devam ettiğini belirtmektedir. Bu nedenle ikinci şok, 1973–1974’ün sadece uzantısı değil; petrol piyasası, enflasyon beklentileri ve para politikası arasındaki ilişkinin daha da sertleştiği bir eşikti. Fiyat şokunun merkez bankası kararlarına, büyüme görünümüne ve siyasi ekonomi tartışmalarına bu ölçüde nüfuz etmesi, enerji krizlerinin neden salt sektörel değil sistemik olaylar olarak ele alınması gerektiğini de pekiştirmiştir (Federal Reserve History, 2024).

4.3. İlk tarihsel dalganın karşılaştırmalı anlamı

1973–1974 ile 1978–1980 birlikte ele alındığında, petrolün jeopolitik silaha dönüşmesinin iki farklı mantık üzerinden işlediği görülür. İlkinde enerji, üretici ülkelerin bilinçli ve kolektif dış politika aracı olarak

kullanılmıştır; ikincisinde ise büyük bir üretici devletteki iç siyasal devrim, küresel piyasayı sarsan bir arz ve beklenti krizine dönüşmüştür. Buna rağmen iki vaka ortak bir ders verir: petrol piyasasında fiziksel kesintinin etkisi, ancak önceden mevcut bağımlılık yapıları, sınırlı arz esnekliği ve güven kaybı ile birleştiğinde tarihsel kırılmaya dönüşmektedir. Bu nedenle petrol şoklarının tarihi, sadece üretim azalışlarının değil, bağımlılık ilişkilerinin de tarihidir (Federal Reserve History, 2024; U.S. EIA, 2011). Bu ilk tarihsel dalganın bir diğer kalıcı sonucu, kriz sonrası kurumsal tepkinin uluslararası düzeyde standardize edilmesidir. IEA'nın kurulması ve 90 günlük stok yükümlülüğü, enerji güvenliğinin “olağan piyasa” meselesi olmaktan çıkıp önceden planlanan acil durum yönetişimi konusu hâline geldiğini göstermektedir. Böylece 1970'lerin iki büyük petrol şoku, sonraki bütün enerji krizlerinde tekrar tekrar görülecek olan temel örüntüyü kurmuştur: önce bağımlılık görünür hâle gelir, ardından piyasa şoka girer, sonra devletler uyum sağlar ve nihayet kriz, yeni kurumsal kurallarla kalıcı bir iz bırakır. Bu yüzden 1973–1980 dönemi yalnızca petrol çağına ait bir bölüm değil; çağdaş enerji krizlerinin analitik şifresidir (IEA, n.d.; IEA, n.d.).

5. Tarihsel Referans Çerçevesi II: Savaş, İşgal ve Enerji Altyapısı

5.1. Krizin yapısı: arz şokundan daha fazlası

1990–1991 Körfez krizi, enerji krizleri tarihindeki ikinci büyük dalganın merkezî vakasıdır; çünkü burada enerji güvensizliği üretici devletlerin siyasal baskısından ya da iç rejim krizinden değil, doğrudan işgal, savaş ve enerji üretim alanlarının askerî çatışmanın parçası hâline gelmesinden doğmuştur. Irak'ın 2 Ağustos 1990'da Kuveyt'i işgali üzerine Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi önce işgali kınamış ve Irak'ın derhâl geri çekilmesini talep etmiş, ardından ekonomik yaptırımlar uygulamaya koymuştur; daha sonra deniz taşımacılığına dönük yaptırım uygulaması da genişletilmiştir. Bu bakımdan kriz, enerji piyasasının ilk kez bu ölçüde askerî çatışma, yaptırım rejimi ve küresel güvenlik yönetişimi ile eşzamanlı biçimde bağlandığı bir eşik oluşturmıştır. Bu işgalin enerji piyasası üzerindeki ilk etkisi ani ve sert oldu. U.S. EIA'ya göre Irak ile Kuveyt'in neredeyse tüm petrol üretimi devre dışı kaldı ve birleşik kayıp yaklaşık 4,3 milyon varil/gün düzeyine ulaştı. GAO'nun IEA değerlendirmesi de, Irak'ın işgalinden hemen sonra Batı Teksas tipi ham petrol fiyatının 1 Ağustos 1990'daki yaklaşık 22 dolar/varil düzeyinden çok kısa sürede 30 doların üstüne çıktığını, Ekim 1990'da ise spot fiyatların 40 doların üzerine tırandığını göstermektedir. Bu nedenle Körfez krizi, yalnızca jeopolitik bir çatışma değil; aynı zamanda piyasanın savaş ihtimali ve ilave kesinti beklentisini hızla fiyatladığı bir güven şoku olarak okunmalıdır.

5.2. Dünya tepkisi: yaptırım, koalisyon ve koordineli stok mantığı

1973–1974 ve 1978–1980 krizlerinden farklı olarak 1990–1991 Körfez krizinde uluslararası tepki repertuarı yalnızca stok, tasarruf veya piyasa uyumundan ibaret kalmadı. Bu kez tepki üç ayaklıydı: BM yaptırımları, askerî koalisyon, IEA koordinasyonu. Güvenlik Konseyi'nin yaptırım kararları, enerji akışını uluslararası hukuk ve yaptırım rejimi içine çekerken; Ocak 1991'de başlayan müttefik hava harekâtı enerji güvenliği tartışmasını doğrudan savaşın seyriyle bağlantılı hâle getirdi. GAO raporuna göre IEA üyeleri 9 Ağustos 1990'da acil stok çekişine gitmemeyi tercih etti; çünkü denizdeki tankerler, ticari stoklar ve fazla kapasiteye sahip üreticilerin kaybı telafi edebileceği düşünülüyordu. Ancak yaklaşık beş ay sonra, müttefik harekâtı başlarken IEA koordineli stok salımı ve diğer tedbirleri içeren acil durum planını devreye aldı; bu, Ajans tarihindeki ilk kolektif kriz müdahalesiydi. Bu gelişme, enerji krizlerine verilen uluslararası tepkide niteliksel bir değişime işaret eder. IEA'nın kendi açıklamasına göre 1991 Körfez Savaşı öncesindeki ortak aksiyon, Ajansın kurulduğu 1974'ten beri geliştirdiği acil durum sisteminin ilk gerçek sınamasıydı. Aynı çerçevede, IEA'nın rolü yalnızca fiziksel petrol temini değil, piyasadaki panik davranışını sınırlamak ve ekonomik zararı azaltmak olarak tanımlandı. Bu nokta önemlidir; çünkü 1990–1991 krizi, enerji güvenliğinde “stok var mı?” sorusunu “stok ne zaman, hangi siyasi eşikte ve hangi uluslararası koordinasyonla

kullanılmalı?” sorusuna dönüştürdü. Böylece enerji güvenliği, klasik arz güvenliğinden çıkarak kriz yönetişimi ve ittifak koordinasyonu problemine dönüştü.

5.3. Fiziksel hasar ve toparlanma: aynı krizde iki farklı zaman

Körfez krizinin bu rapor açısından en öğretici yönlerinden biri, aynı şok içinde bile toparlanma hızlarının ülkeden ülkeye keskin biçimde ayrışmasıdır. EIA’nın 2011 tarihli değerlendirmesine göre, Irak işgali sonrasında Kuveyt ile Irak’ın neredeyse bütün petrol arzı kısa sürede devre dışı kaldı; ancak savaş sonrasında iki ülkenin toparlanma patikası birbirinden radikal biçimde farklılaştı. Kuveyt’in petrol sahaları, geri çekilen Irak kuvvetlerinin sabotajı nedeniyle ağır hasar görmüş ve çok sayıda kuyu ateşe verilmişti; buna rağmen ülke, iç siyasal çözülme ve dış müdahale baskısından görece uzak biçimde toparlanma sürecine girebildi. Sonuçta Kuveyt’in ortalama yıllık petrol üretimi kriz öncesi düzeyi dört yıldan kısa sürede aştı. Buna karşılık Irak için tablo çok farklıydı. Aynı EIA değerlendirmesi, Irak’ın 2010 itibarıyla bile 1990 öncesi üretim tepe noktasına dönemediğini; 2010 üretiminin yaklaşık 2,4 milyon varil/gün, buna karşılık 1990 öncesi aylık zirvenin 3,5 milyon varil/gün olduğunu göstermektedir. Bunun temel nedeni yalnızca fiziksel savaş hasarı değildi. EIA, dış yaptırımlar, savaşın uzayan etkileri ve iç istikrarsızlığın üretim toparlanmasını yapısal biçimde geciktirdiğini vurgular. Bu nedenle Körfez krizi, enerji krizlerinde fiziksel kesinti ile jeopolitik/kurumsal normalleşmenin neden ayrı zamanlarda işlediğini gösteren en güçlü tarihsel örneklerden biridir: aynı savaş, benzer başlangıç şoku, fakat çok farklı toparlanma süresi.

5.4. Krizin analitik anlamı: enerji altyapısının savaş alanına dönüşmesi

1990–1991 Körfez krizini önceki petrol şoklarından ayıran temel unsur, petrolün yalnızca pazarlık aracı değil, doğrudan savaşın maddi hedefi ve lojistik eksenine hâline gelmesidir. 1973–1974’te jeopolitik baskı üretici koordinasyonu üzerinden işliyordu; 1978–1980’de ise iç siyasal devrim ve beklenti şoku öne çıkıyordu. Körfez krizinde ise enerji üretim sahaları, kuyular, ihracat kapasitesi ve bölgesel akışlar doğrudan askerî operasyonların ve geri çekilme sabotajının konusu oldu. Böylece enerji güvenliği, ilk kez bu ölçüde altyapı güvenliği ile birleşti. Bu ayrım, sonraki dönemlerde boru hatlarının, rafinerilerin, terminallerin ve boğazların giderek daha fazla stratejik hedef hâline gelmesinin de öncülü olarak okunabilir. Ayrıca Körfez krizi, dünya ile Avrupa/Atlantik bloğunun enerji krizlerine verdiği tepkide önemli bir evrimi temsil eder. 1970’lerin krizlerinde ağırlıklı ekonomik savunma, talep kısıntısı ve stok mantığı öne çıkarken; 1990–1991’de bunlara BM meşruiyeti, askerî koalisyon ve koordineli acil durum yönetimi eklendi. Başka bir ifadeyle enerji krizi artık yalnızca ekonomik bir olay değil, açık biçimde uluslararası güvenlik sorunu olarak yönetilmeye başlandı. Bu nedenle Körfez krizi, enerji krizleri tarihindeki ikinci büyük paradigmatik eşiği temsil eder: enerjinin jeopolitik silah olmasından, enerji altyapısının savaşın bir parçası olmasına geçiş.

5.5. Bölüm sonucu

Sonuç olarak 1990–1991 Körfez krizi, enerji krizlerinin yalnızca fiyat hareketleri veya arz daralmaları üzerinden anlaşılamayacağını; savaş, yaptırım, beklenti şoku ve fiziksel altyapı tahribatının aynı anda devreye girdiği çok katmanlı süreçler olduğunu göstermiştir. Bu vaka, raporun ana tezini güçlendirmektedir: enerji krizlerinin gerçek etkisi, yalnızca kaybedilen üretim miktarında değil, normalleşmenin farklı zamanlara bölünmesinde ve kriz sonrasında doğan yeni güvenlik yönetişiminde ortaya çıkar. Takip eden bölümde bu mantığın petrol sahalarından çıkıp boru hattı, transit ülke ve doğal gaz jeopolitiği eksenine nasıl kaydıgı incelenecektir.

6. Tarihsel Referans Çerçevesi III: Transit Jeopolitiği ve Gaz Kırılganlığı

6.1. Petrol şoklarından gaz jeopolitiğine geçiş

Enerji krizleri tarihindeki üçüncü büyük dalga, petrol arzı ve savaş kaynaklı fiziksel yıkım ekseninden çıkarak doğal gazın, boru hatlarının ve transit ülkelerin stratejik önem kazandığı dönemi temsil eder. Petrol, tankerler ve küresel spot akışlar sayesinde görece daha esnek bir coğrafi dolaşıma sahipken; doğal gaz uzun süre büyük ölçüde sabit altyapılara, uzun vadeli kontratlara ve sınırlı güzergâhlara bağımlı kalmıştır. Bu nedenle gaz krizleri, üretimden çok geçiş noktalarının, boru hattı ağlarının ve sözleşmesiyaset ilişkilerinin kırılganlığını açığa çıkarır. Avrupa Birliği belgeleri de Ukrayna'nın, Rus gazı ve petrolünün Avrupa'ya taşınmasında kilit transit ülke olduğunu açık biçimde vurgulamaktadır. Bu durum, Rusya-Ukrayna hattındaki her uyuşmazlığın neden yalnızca ikili bir ticari anlaşmazlık değil, Avrupa enerji güvenliğini doğrudan ilgilendiren bir stratejik meseleye dönüştüğünü açıklamaktadır. Bu bağlamda 2006 ve 2009 krizleri, petrol şoklarından farklı bir enerji güvensizliği biçimini görünür kılmıştır. Burada temel mesele, küresel bir üretici kartelinin arzı kısmaktan ziyade, tedarikçi ülke ile transit ülke arasındaki gerilimin üçüncü taraf tüketicileri vurmasıdır. Bu mekanizma, enerji güvenliğinin yalnızca “yeterli kaynak var mı?” sorusuna indirgenemeyeceğini; aksine “kaynak hangi güzergahtan, hangi siyasi ilişki içinden ve hangi hukuki/düzenleyici kırılganlıklarla taşınıyor?” sorularını da içermesi gerektiğini göstermektedir. Özellikle doğal gazda bu sorular daha sertleşir; çünkü akışın kesilmesi, petrol piyasasındaki gibi kısa sürede küresel alternatiflerle telafi edilemeyebilir. AB'nin daha sonraki mevzuatında 2006 ve 2009 krizlerinin sürekli hatırlatılması da bunun kurumsal hafızada ne kadar belirleyici olduğunu göstermektedir.

6.2. 2006 krizi: kısa süreli kesinti, uzun süreli uyarı

2006'daki ilk Rusya-Ukrayna gaz krizi, süre bakımından daha sınırlı olsa da analitik etkisi bakımından büyük bir uyarı işlevi gördü. Avrupa Komisyonu'nun ekonomik değerlendirmesine göre Aralık 2005/Ocak 2006 döneminde Gazprom'un Ukrayna'ya uyguladığı fiyat artışı talebi sert bir anlaşmazlığa dönüştü; bunun sonucunda 1 Ocak 2006'da Rus gaz teslimatları Ukrayna'ya durduruldu ve Ukrayna'nın AB'ye giden gazdan çekiş yapması nedeniyle bazı Avrupa pazarları da kısa süreli olarak etkilendi. Aynı kaynak, 4 Ocak 2006'da anlaşmaya varıldığını ve fiziksel kesintinin görece kısa sürdüğünü göstermektedir. Yani 2006 olayı, tam ölçekli bir Avrupa gaz felaketi değil; fakat doğal gaz transitinin ne kadar hassas bir jeopolitik damar olduğunu ortaya koyan ilk büyük alarmdı. Bu krizin asıl önemi, fiziksel süresinin kısa olmasına rağmen Avrupa'nın enerji güvenliği algısında açtığı gediktir. Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi'nin 2010 tarihli görüşü, 2006'daki Gazprom-Naftogaz anlaşmazlığının gaz arzını kısa süreli de olsa aksattığını açıkça belirtmektedir. Daha sonraki AB düzenlemelerinde de 2006, 2009 ile birlikte tekrar tekrar anılmaktadır. Bu durum, enerji krizlerinde “olayın süresi” ile “kurumsal hafızadaki ağırlığı”nın aynı şey olmadığını gösterir. 2006 krizi birkaç gün içinde yatışmış olabilir; fakat Avrupa'ya şu dersi vermiştir: boru hattı coğrafyası, tedarikçi ülke kadar transit ülkenin iç ve dış siyasetini de enerji güvenliğinin bir parçası hâline getirir.

6.3. 2009 krizi: transit hattının tam kapanması ve Avrupa ölçekli kırıma

2009 krizi ise 2006'daki uyarının çok daha ağır ve sistemik bir versiyonu oldu. Avrupa Komisyonu'nun 16 Temmuz 2009 tarihli resmi değerlendirmesine göre, 6–20 Ocak 2009 arasında Rusya'dan Avrupa Birliği'ne Ukrayna üzerinden gaz akışları tamamen kesildi ve üye devletlerin çoğu doğrudan ya da dolaylı biçimde etkilendi. Aynı belge, olayın birçok ülkede sanayi, ısınma ve acil arz güvenliği açısından ciddi sonuçlar doğurduğunu; ayrıca bunun Avrupa'nın hazırlık kapasitesini ve dayanıklılığını test eden tarihsel bir stres anı olduğunu vurgulamaktadır. Bu nedenle 2009 krizi, gaz jeopolitiğinin Avrupa için artık çevresel bir risk değil, merkezî bir güvenlik konusu hâline geldiği kırıma noktasıdır.

2009'un yapısal farkı, burada transit hattının tam anlamıyla durmasıdır. Petrol şoklarında fiyat artışı çoğu zaman küresel piyasanın başka bölgelerden dengeleme kapasitesiyle bir ölçüde yumuşatılabilirken, doğal gaz akışının sabit boru hattı sistemi içinde kesilmesi Avrupa'nın özellikle Orta ve Güneydoğu kesimlerinde daha sert sonuçlar doğurmuştur. Komisyon değerlendirmesi, Ocak 2009 krizinin Avrupa'nın kriz hazırlığı, altyapı bağlantıları ve dayanışma mekanizmaları konusunda ciddi açıklar bulunduğunu ortaya koyduğunu belirtmektedir. Bu yüzden 2009 vakasında "normalleşme", yalnızca 20 Ocak'ta akışın yeniden başlaması anlamına gelmemiş; tam tersine, Avrupa enerji yönetişiminin yeniden düşünülmesine yol açan uzun vadeli bir kurumsal baskı üretmiştir. Bu nokta, raporun önerdiği dört zaman ayrımı açısından son derece öğreticidir. Fiziksel kesinti yaklaşık iki hafta sürmüştür; ancak piyasa güveni, altyapı planlaması ve düzenleyici refleksler çok daha uzun bir zaman ufkunda değişmiştir. Başka bir ifadeyle 2009 krizi, enerji akışının yeniden başlamasının jeopolitik ve kurumsal normalleşme anlamına gelmediğini çok net biçimde göstermiştir. Hatta sonraki AB düzenlemelerinin dili, 2009'un sadece geçmişte kalmış bir olay değil, gelecekteki krizleri önlemek için referans alınan kurucu bir travma olarak kodlandığını ortaya koymaktadır.

6.4. Avrupa tepkisi: piyasa mantığından dayanıklılık mantığına

2006 ve özellikle 2009 krizlerine Avrupa'nın verdiği tepki, önceki petrol krizlerine verilen tepkiden belirgin biçimde ayrılmıştır. 1970'lerde stok, tasarruf ve petrol güvenliği mekanizmaları öne çıkarken; gaz krizlerinde Avrupa'nın odağı iç bağlantılar, ters akış kapasitesi, depolama, LNG yeniden gazlaştırma altyapısı ve bölgesel dayanışma üzerine kaymıştır. 2010 tarihli Regulation (EU) No 994/2010, güvenli gaz arzını sağlamak için tam da bu amaçlarla kabul edildi; düzenlemenin gerekçelerinde Ocak 2009 krizine açık atıf yapılarak, çift yönlü akışa imkân veren altyapı, depolama ve LNG kapasitesinin zamanında geliştirilmesi gerektiği belirtildi. Bu, AB'nin enerji güvenliğini yalnızca tedarik sözleşmeleriyle değil, fiziksel sistem mimarisiyle yönetmeye yöneldiğini gösterir. Bu kurumsal yönelim 2017'de daha da derinleşti. Regulation (EU) 2017/1938, gaz arz güvenliğini korumak için Birlik genelinde kesintisiz tedariki hedefleyen daha kapsamlı bir çerçeve sundu; düzenleme, bir büyük arz kesintisinin yalnızca bazı ülkeleri değil, tüm Birliği ve Enerji Topluluğu çevresini etkileyebileceğini açık biçimde kabul etti. Böylece AB'nin enerji güvenliği yaklaşımı, piyasa entegrasyonunu korurken aynı anda hazırlıklılık, önleme, bölgesel işbirliği ve dayanıklılık mantığını kurumsallaştırdı. Gaz artık yalnızca ticari bir akış değildi; Avrupa düzeyinde stratejik istikrarı korumak için yönetilmesi gereken bir güvenlik varlığına dönüşmüştü. Daha da önemlisi, Avrupa'nın sonraki yıllarda Rus gazına yaklaşımında 2006 ve 2009'un kalıcı iz bıraktığı görülmektedir. Avrupa Komisyonu'nun 2025 tarihli Rus gazından çıkış teklifi, Rusya'nın daha önce de Birliğin arz güvenliğini gaz akışlarını keserek tehdit ettiğini açıkça hatırlatmakta; 2006 ve 2009'u bu hafızanın parçası olarak işlemektedir. Bu, enerji krizlerinin kurumsal sonuçlarının ne kadar uzun ömürlü olabileceğini gösterir: 2006 ve 2009'da yaşanan transit krizleri, 2020'lerin ortasında dahi Avrupa'nın stratejik tercihlerine yön vermeye devam etmektedir. Bu nedenle gaz krizleri, petrol şoklarından farklı olarak yalnızca enerji güvenliğini değil, stratejik özerklik ve dış politika yönelimi tartışmalarını da derinleştirmiştir.

6.5. Gaz krizlerinin analitik anlamı

2006 ve 2009 krizleri birlikte okunduğunda üç temel sonuç ortaya çıkar.

- Birincisi, doğal gazda güvenlik sorunu çoğu zaman üretim sahasından ziyade akış coğrafyasında ortaya çıkar.
- İkincisi, fiziksel kesintiler görece kısa sürse bile kurumsal etkileri uzun vadeli olabilir.
- Üçüncüsü, gaz krizleri Avrupa'yı klasik arz güvenliği yaklaşımından çıkarıp dayanıklılık, ağ bağlantısı ve bölgesel koordinasyon mantığına itmiştir.

Bu nedenle doğal gaz krizleri, enerji güvenliği literatüründe petrol merkezli düşünceyi kıran ve altyapımerkezli yaklaşımı öne çıkaran tarihsel eşikler olarak görülmelidir. Dahası, bu krizler çağdaş enerji

krizlerinin neden giderek daha “ağ-bağlantılı” ve “altyapı-bağımlı” bir karakter kazandığını da göstermektedir. 1973–1974 petrol ambargosunda ana mesele üretici koordinasyonu idi; 1990–1991 Körfez krizinde savaş ve saha tahribatı öne çıkmıştı. 2006 ve 2009’da ise enerji krizinin kalbi artık boru hattı, transit ülke ve düzenleyici hazırlık sorunu hâline geldi. Bu dönüşüm, 2021–2023 gaz/LNG krizine ve nihayet 2026 İran–ABD–İsrail gerginliğinin çok katmanlı enerji güvensizliğine giden yolu anlamak için kritik önemdedir. Başka bir ifadeyle, gaz krizleri enerji güvenliği tarihindeki ara bir bölüm değil; bugünkü altyapı-merkezli kriz mantığının habercisidir.

7. Tarihsel Referans Çerçevesi IV: LNG, Depolama ve Kırılgan Küresel Gaz Düzeni

7.1. Yeni bir enerji krizi biçimi: boru hattı şokundan küresel gaz/LNG sarsıntısına

2021–2023 enerji krizi, önceki petrol ve transit krizlerinden farklı olarak, yalnızca belirli bir üretici ya da belirli bir boru hattı üzerinden okunamayacak kadar çok katmanlı bir şok üretmiştir. IEA’nın 2025 tarihli değerlendirmesine göre bu dönem, küresel gaz ve LNG piyasalarının karşılaştığı “tarihteki en ağır gaz arz şoku” niteliğindedir. Doğal gaz ithalatçısı ekonomiler rekor düzeyde yüksek fiyatlarla, enerjiye erişimde daralmayla, ekonomik faaliyette baskıyla ve kamu bütçeleri üzerinde artan yüklerle karşı karşıya kaldı. Bu nedenle 2021–2023 krizi, enerji güvenliğinin artık yalnızca “yeterli gaz var mı?” sorusuna indirgenemeyeceğini; piyasa derinliği, LNG erişimi, depolama kapasitesi, altyapı bağlantıları ve yönetim esnekliğinin aynı anda belirleyici hâle geldiğini göstermiştir. Bu krizin temel yapısal özelliği, Avrupa’daki boru hattı şokunun çok kısa sürede küresel LNG piyasasını da yeniden fiyatlamasıdır. IEA’ya göre Rusya’dan Avrupa’ya boru hattı gaz arzındaki sert düşüş, küresel ticaret ve talep örüntülerini değiştirdi; böylece kriz yalnızca Avrupa’nın değil, LNG’ye bağımlı tüm ithalatçı pazarların güvenliğini etkileyen küresel bir stres testine dönüştü. Yani 2009’da görülen transit krizi, 2021–2023 döneminde daha geniş bir ölçeğe taşınmış; Avrupa’daki arz daralması Asya ve diğer ithalatçı bölgelerde de fiyat ve erişim baskısı üretmiştir. Bu bağlamda kriz, gaz güvenliğinin artık bölgesel değil, giderek daha küresel ve karşılıklı bağımlı bir düzlemde işlediğini ortaya koymuştur.

7.2. Avrupa’nın tepkisi: talep yönetimi, depolama ve kurumsal koordinasyon

2021–2023 krizine Avrupa’nın verdiği tepki, 1970’lerin petrol güvenliği reflekslerinden ve 2009’un transit odaklı düzenleyici yanıtından daha geniş kapsamlıdır. Avrupa Konseyi, 5 Ağustos 2022’de kabul edilen düzenleme ile üye devletlerin 1 Ağustos 2022–31 Mart 2023 döneminde son beş yıllık ortalamalarına kıyasla gaz talebini gönüllü olarak %15 azaltmasını kararlaştırdı; ayrıca ciddi arz riski oluşması hâlinde bu hedefin “Birlik alarmı” ile bağlayıcı hâle gelebileceği hükme bağlandı. Konsey açıklamasında bu tedbirin amacı açık biçimde “Rusya’dan gelebilecek kesintilere hazırlanmak” olarak tanımlandı. Bu, Avrupa’nın artık enerji krizlerine yalnızca piyasayı izleyerek değil, doğrudan talep tarafına müdahale ederek yanıt verdiğini göstermektedir. Talep yönetimine depolama stratejisi de eşlik etti. Avrupa Komisyonu’nun resmi enerji sayfasına göre, 2022’de kabul edilen Gas Storage Regulation, 2021–2022’deki düşük doluluk seviyeleri ve Rusya’nın Ukrayna’yı işgali sonrasında yeraltı gaz depolarının doldurulmasını enerji güvenliğinin merkezî unsuru hâline getirdi. Aynı çerçevede 2022 kışı öncesi en az %80, sonraki yıllarda ise %90 doluluk hedefi getirildi; depolama tesislerinin kritik altyapı niteliği açık biçimde vurgulandı. Bu dönüşüm önemlidir; çünkü Avrupa ilk kez gaz depolamayı yalnızca ticari bir dengeleme aracı değil, sistemik güvenlik tamponu olarak kurumsallaştırdı. Üstelik bu önlemler kısa süreli kalmadı. Komisyonun Mayıs 2025 tarihli “REPowerEU – 3 years on” değerlendirmesine göre AB, Ağustos 2022 ile Ocak 2025 arasında gaz talebini %17 azaltarak yılda yaklaşık 70 bcm tasarruf sağladı; aynı metin, bu gönüllü azaltımın Rus gazından çıkış hedefleri açısından belirleyici olduğunu vurguluyor. Komisyonun 2026 tarihli “EU action to address the energy crisis” sayfası ise ilk üç yılda gaz tüketiminin %13 düştüğünü, güvenli ve daha uygun fiyatlı enerjiye erişimin güçlendirildiğini ve rüzgâr-güneş üretiminin ilk kez gazı geçtiğini kaydediyor. Dolayısıyla Avrupa’nın bu kriz karşısındaki

tepkisi geçici bir acil durum önlemleri paketi değil; enerji sisteminin daha dayanıklı bir yapıya dönüştürülmesine yönelik kalıcı bir yönetim hattı üretmiştir.

7.3. Krizin altyapısal mantığı: LNG, iç pazar ve bağlantılı dayanıklılık

IEA'nın politika tepkilerine ilişkin değerlendirmesi, Avrupa'nın 2021–2023 krizini yönetebilmesinde yalnızca acil kararların değil, daha önce inşa edilmiş iç piyasa ve altyapı mimarisinin de belirleyici olduğunu göstermektedir. Raporu göre AB'nin uzun yıllara yayılan düzenleyici çabaları; altyapının üretim ve tedarikten ayrıştırılması, üçüncü taraf erişimi, sınır aşan ticaretin standartlaşması, interkonektör yatırımları ve sınır geçiş noktalarında çift yönlü akış zorunlulukları gibi unsurlar sayesinde 2022–2023 şokunu daha yönetilebilir hâle getirdi. IEA aynı metinde, AB'nin 2017'den beri güvenli gaz arzı çevresinde geliştirdiği kriz yönetimi ve bilgi paylaşım sisteminin de 2022 krizi başladığında hazır durumda olduğunu vurguluyor. Bu nedenle 2021–2023 krizi, Avrupa enerji güvenliğinin yalnızca “ne kadar gaz bulunduğu” değil, “hangi altyapı ve hangi kurumlarla bu gazın yeniden yönlendirilebildiği” meselesi olduğunu netleştirmiştir. Bu nokta, 2006/2009 gaz krizleriyle doğrudan bağ kurar; ancak aynı zamanda onlardan ayrılır. 2009'da temel mesele Rusya–Ukrayna hattının kesilmesi idi. 2021–2023'te ise Avrupa artık yalnızca transit akışın durmasıyla değil, küresel LNG piyasasında agresif rekabet, depolama maliyeti, sanayi üzerindeki baskı ve bütçe desteklerinin sürdürülebilirliğiyle de yüz yüze kaldı. IEA'nın ifadesiyle hükümetler, tedarik yetersizliği ihtimali, cari denge baskısı ve enerji ithalatına bağlı enflasyon karşısında hızla hareket etmek zorunda kaldı. Böylece enerji krizi, boru hattı kırılmağından çıkarak çok araçlı bir piyasa-devlet yönetimi meselesine dönüştü.

7.4. Normalleşme mi, yeni denge mi?

Bu krizin en önemli analitik sonucu, “normalleşme” kavramının kendisini tartışmalı hâle getirmesidir. Fiziksel kesinti ve akut fiyat şoku 2022–2023 kışları sonrasında görece yatışmış olsa da, IEA'ya göre kriz sonrası dönemde gaz piyasaları güvenlik bakımından hâlâ daha kırılgan bir ortamda faaliyet göstermektedir. Yani piyasa şoku bastırılmış, ancak kriz öncesi yapıya dönüş yaşanmamıştır. Bu durum, raporun temel savlarından birini güçlendirir: enerji krizlerinde akışın sürmesi ya da fiyatın geri çekilmesi, otomatik olarak stratejik normalleşme anlamına gelmez; çoğu zaman ortaya çıkan şey kriz-sonrası yeni bir denge rejimidir. Avrupa açısından bu yeni denge yalnızca savunmacı değil, aynı zamanda dönüştürücü olmuştur. Komisyonun REPowerEU değerlendirmesine göre, 2022'den itibaren AB ilk kez rüzgâr ve güneşten gazdan daha fazla elektrik üretmiş; 2023'te rüzgâr tek başına gazı geride bırakmış; 2024'te ise güneş elektriği kömürün önüne geçmiştir. Aynı dönemde Komisyon, 2021–2024 arasında kurulu rüzgâr ve güneş kapasitesinin kümülatif olarak %58 arttığını ve bunun üç yılda yaklaşık 38 bcm gaz tasarrufuna denk geldiğini bildirmektedir. Bu, krizlerin yalnızca yıkıcı değil, sistem mimarisini değiştiren baskılar da üretebildiğini gösterir. Dünya Bankası'nın 2024 tarihli çalışma kâğıdı da bu dönüşümü ampirik olarak desteklemektedir. Çalışmaya göre 35 ülkede düşük karbon teknolojilerinin yayılımı 2022'de belirgin biçimde hızlanmış, bu hızlanma özellikle Avrupa'da daha güçlü olmuş ve enerji krizine daha fazla maruz kalan ülkelerde düşük karbon teknolojiyle ilişkili işe alımlar daha belirgin artmıştır. Başka bir deyişle, 2022 enerji krizi yalnızca maliyet ve arz baskısı yaratmamış; aynı zamanda enerji yoğun ve ithalata bağımlı ekonomilerde düşük karbon çözümlerine geçişi hızlandıran bir itki de üretmiştir. Bu sonuç, 2021–2023 krizinin sadece bir güvenlik şoku değil, aynı zamanda enerji dönüşümünün yönünü etkileyen bir tarihsel dönüm noktası olduğunu düşündürmektedir.

7.5. Bölüm sonucu

2021–2023 enerji krizi, enerji güvenliği tarihindeki dördüncü büyük eşiği temsil etmektedir. Bu vakada artık kriz, ne yalnızca petrol arzının daralması ne de yalnızca boru hattı transitinin kesilmesidir. Kriz; boru hattı gazı, LNG erişimi, depolama yükümlülükleri, talep azaltımı, bütçe destekleri, sanayi rekabeti ve enerji dönüşümünü aynı anda etkileyen çok katmanlı bir gaz sistemi şoku üretmiştir. Avrupa'nın buna verdiği yanıt da aynı ölçüde çok katmanlı olmuştur: talep yönetimi, depolama, iç piyasa koordinasyonu, altyapı esnekliği ve

yenilenebilirlerin hızlandırılması tek bir kriz yönetimi çerçevesinde birleşmiştir. Bu nedenle 2021–2023 krizi, 2026 İran–ABD–İsrail gerginliğinin neden sıradan bir bölgesel enerji olayı olarak değil, çok daha karmaşık bir altyapı ve piyasa güvenliği sorunu olarak okunması gerektiğini anlamak için kritik bir köprü işlevi görmektedir.

8. Karşılaştırmalı Bulgular: Süreklilikler, Ayrışmalar ve Normalleşme

8.1. Ortak mantık: bağımlılığın kırılabilirliğe dönüşmesi

Şimdiye kadar incelenen vakalar ilk bakışta birbirinden oldukça farklı görünmektedir: 1973–1974’te üretici koordinasyonu ve ambargo, 1978–1980’de devrim kaynaklı üretim çöküşü, 1990–1991’de işgal ve savaş, 2006/2009’da transit krizleri, 2021–2023’te küresel gaz-LNG sarsıntısı ve 2026’da boğaz/altyapı merkezli çok katmanlı gerilim. Ancak bu çeşitliliğin altında ortak bir tarihsel mantık bulunmaktadır: her kriz, belli bir dönemde “normal” kabul edilen enerji bağımlılıklarını görünür kılmış ve bu bağımlılıkları stratejik kırılabilirliğe dönüştürmüştür. IEA’nın 1973–1974 petrol krizine verdiği kurumsal yanıt, EIA’nın İran Devrimi ve Körfez Savaşı verileri ile Avrupa Komisyonu’nun 2009 gaz krizi değerlendirmesi birlikte okunduğunda, enerji krizlerinin farklı mekanizmalarla tetiklense de aynı yapısal soruyu gündeme getirdiği görülür: sistem, belirli bir kaynak, güzergâh ya da altyapı düğümüne ne kadar bağımlıdır? Bu nedenle enerji krizlerini yalnızca “arz düştü, fiyat arttı” çizgisinde okumak eksiktir. Daha isabetli bir karşılaştırmalı sonuç şudur: her büyük kriz, enerji akışının teknik bir mesele olmaktan çıkıp siyasi baskı, ekonomik maliyet, kurumsal yeniden yapılanma ve güvenlik doktrini üretme kapasitesine sahip olduğunu göstermiştir. 1973–1974 krizi IEA’nın doğuşuna, 2009 gaz krizi AB’nin güvenli arz düzenlemelerini sertleştirmesine, 2021–2023 krizi ise Avrupa’da depolama, talep yönetimi ve çeşitlendirme tedbirlerinin kurumsallaşmasına yol açmıştır. Yani krizler geçici olsa da, krizlere verilen kurumsal cevaplar çoğu zaman kalıcıdır.

8.2. Krizlerin ayrıştığı nokta: aynı sonuç, farklı mekanizma

Bununla birlikte krizlerin hepsi aynı tür enerji güvensizliği üretmemektedir. 1973–1974 petrol ambargosu, enerjinin üretici ülkelerce açık dış politika aracı olarak kullanıldığı bir “jeopolitik fiyat şoku”dur. 1978–1980 İran şoku ise dış baskıdan çok iç siyasal çözülmenin küresel enerji sistemine yansıdığı bir “rejim çöküşü kaynaklı arz ve beklenti şoku”dur. 1990–1991 Körfez krizi, enerji sahaları ile üretim altyapısının doğrudan savaş mantığına bağlandığı bir “askerî yıkım ve zorunlu kapanma” örneğidir. 2006 ve 2009 gaz krizleri ise üretimden ziyade transit ülke, boru hattı ve sözleşme coğrafyasının belirleyici olduğu “akış-jeopolitiği” vakalarıdır. 2021–2023 krizi, bunların ötesine geçerek boru hattı gazı, LNG, depolama, talep yönetimi ve kamu maliyesini birlikte etkileyen “küresel gaz sistemi şoku” biçimini almıştır. Bu ayrım önemlidir; çünkü krizlerin tetikleyici nedeni değiştikçe etkilediği stratejik alan da değişmektedir. Petrol krizleri daha çok üretim ve fiyat kanalı üzerinden, gaz krizleri ise bağlantılı altyapı ve bölgesel bağımlılık üzerinden çalışmıştır. 2021–2023’te ise kriz artık yalnızca bir hatta yaşanan bozulma değil, küresel LNG esnekliği ile Avrupa içi dayanıklılık kapasitesinin aynı anda sındığı bir çoklu şok hâline gelmiştir. IEA’nın bu dönemi “tarihteki en ağır gaz arz şoku” olarak nitelemesi, tam da bu nedenle sadece hacim kaybına değil, sistemsal yayılma kapasitesine işaret etmektedir.

8.3. Normalleşmenin dört zamanı: neden krizler aynı anda bitmez?

Bu raporun karşılaştırmalı düzlemde ulaştığı en önemli bulgulardan biri, enerji krizlerinde “normalleşme”nin tekil bir olgu olmadığıdır. Tarihsel vakalar gösteriyor ki en az dört farklı zaman birlikte işlemektedir: fiziksel kesinti süresi, piyasa normalleşmesi süresi, üretim toparlanması süresi ve jeopolitik/kurumsal normalleşme süresi. 1973–1974 ambargosu Mart 1974’te kaldırılmış olsa da, IEA’nın kurulması ve petrol güvenliği sisteminin kurumsallaşması krizin politik etkisinin çok daha uzun sürdüğünü gösterir. İran Devrimi’nde ilk büyük üretim kaybı kısa sürede kısmen telafi edilmiş olsa da, EIA’ya göre İran

üretimi uzun yıllar boyunca devrim öncesi tepe seviyesinin altında kalmıştır. Körfez krizinde ise Kuveyt üretimi dört yıldan kısa sürede kriz öncesi seviyeyi aşarken, Irak 2010 itibarıyla bile 1990 öncesi zirvesine dönememiştir. Bu da aynı şok içinde bile toparlanma sürelerinin radikal biçimde farklılaşabileceğini göstermektedir. 2009 gaz krizinde bu ayrım daha da nettir. Fiziksel kesinti 6–20 Ocak 2009 arasında yaklaşık iki hafta sürmüştür; ancak AB’nin daha sonra güvenli gaz arzı mevzuatını sertleştirmesi, ters akış, depolama ve bölgesel dayanışma mekanizmalarını kurumsallaştırması, jeopolitik ve kurumsal normalleşmenin çok daha uzun bir zamana yayıldığını kanıtlar. Benzer şekilde 2021–2023 krizinde akut şok kademeli olarak yatışmış olsa da, IEA bugün bile küresel gaz piyasasının yapısal olarak daha kırılgan bir ortama girdiğini belirtmektedir. Demek ki enerji krizlerinin “bitiş tarihi”, fiziksel akışın yeniden başlaması değil; risk primi, kurumsal düzen ve stratejik yönelimin ne zaman istikrar kazandığıyla ilgilidir.

8.4. Dünya ve Avrupa tepkilerinin evrimi

Krizlerin karşılaştırılması, yalnızca enerji sisteminin değil uluslararası tepki repertuvarının da dönüştüğünü göstermektedir. 1973–1974’te temel tepki stok, acil koordinasyon ve yeni kurumsal yapı kurmaktır; bunun sonucu IEA oldu. 1990–1991’de bu repertuvara BM yaptırımları, askerî koalisyon ve koordineli stok salımı eklendi. 2009’da Avrupa’nın ana yanıtı askerî değil, düzenleyici ve altyapısal oldu: arz güvenliği, ters akış, depolama ve dayanışma. 2021–2023 döneminde ise AB, talep azaltımı, depolama hedefleri, fiyat mekanizmaları, REPowerEU ve hızlandırılmış yenilenebilir izinleri gibi çok araçlı bir kriz yönetişimi uyguladı. Bu çizgi, enerji krizlerine verilen tepkinin tarihsel olarak “savunmacı tampon”dan “çok katmanlı yönetim”e evrildiğini göstermektedir. Avrupa özelinde bu evrim daha da belirgindir. 2009’da temel sorun Rus gazının Ukrayna üzerinden akışının kesilmesi idi; 2021–2023’te ise sorun sadece Rusya değil, Avrupa’nın tüm gaz sisteminin dayanıklılığı hâline geldi. Avrupa Komisyonu’nun 2025–2026 değerlendirmeleri, AB’nin 2021’de Rusya’dan gelen gaz payını büyük ölçüde düşürdüğünü, Ağustos 2022–Ocak 2025 arasında gaz talebini %17 azalttığını ve enerji güvenliğini enerji dönüşümüyle birlikte düşünmeye başladığını göstermektedir. Bu da Avrupa’nın enerji güvenliğini artık yalnızca tedarik sorunu değil, stratejik özerklik ve sistem dayanıklılığı sorunu olarak okuduğunu ortaya koymaktadır.

8.5. 2026 İran–ABD–İsrail gerginliği neden ayrı bir eşik?

Bütün bu tarihsel çizgi içinde 2026 İran–ABD–İsrail gerginliği, önceki krizlerle aynı mantığa tamamen oturmayan yeni bir eşik oluşturmaktadır. Bunun temel nedeni, krizin artık yalnızca üretim ya da transit hattı sorunu olmamasıdır. EIA’ya göre Hürmüz Boğazı, 2024’te ve 2025 başında küresel petrol sıvıları tüketiminin yaklaşık beşte birine denk gelen akışı taşıyacak; ayrıca 2024’te küresel LNG ticaretinin yaklaşık %20’si bu boğazdan geçmiştir. Dolayısıyla Hürmüz’deki bir aksama, petrol, LNG, deniz taşımacılığı, sigorta ve daha geniş lojistik zincirleri aynı anda etkileyebilen çok katmanlı bir şok üretmektedir. Bu özellik, 1973, 1979, 1990, 2009 ve 2022 vakalarından farklı olarak tek bir enerji türüne ya da tek bir altyapı mantığına indirgenemeyen bir kriz yapısına işaret eder. Uluslararası tepki de bu farklılığı teyit etmektedir. IEA üyesi ülkelerin 11 Mart 2026’da acil rezervlerden 400 milyon varil petrolü piyasaya sunma kararı, Ajansın tarihindeki en büyük kolektif stok salımıdır. Aynı dönemde Avrupa Konseyi, 19 Mart 2026 sonuçlarında yalnızca enerji fiyatlarına değil, enerji ve su tesislerine saldırılara moratoryum ihtiyacına ve koordineli Avrupa yanıtına vurgu yapmıştır. Bu iki gelişme birlikte okunduğunda, 2026 vakasının önceki krizlerden şu bakımdan ayrıştığı görülür: enerji güvenliği artık yalnızca arzın korunması değil, sivil altyapının, deniz trafiğinin ve sistemik ekonomik istikrarın birlikte korunması meselesi hâline gelmiştir. Bu nedenle 2026 krizi, raporun ana tezi açısından yalnızca yeni bir vaka değil, “çok katmanlı enerji güvensizliği” kavramını zorunlu kılan tarihsel bir eşiktir.

8.6. Bölüm sonucu

Karşılaştırmalı olarak bakıldığında, tarihsel enerji krizleri arasında hem güçlü bir süreklilik hem de açık bir dönüşüm vardır. Süreklilik şuradadır: her büyük kriz, bağımlılıkları açığa çıkarır, fiyat ve güvenlik baskısı üretir, ardından yeni kurumsal düzenlemeleri tetikler. Dönüşüm ise şuradadır: krizlerin tetikleyicisi ve etkilediği stratejik alan giderek genişlemektedir. 1970’lerde petrol, 1990’da savaş, 2009’da transit, 2021–2023’te gaz-LNG sistemi, 2026’da ise boğaz, enerji akışı, sivil altyapı ve küresel lojistik aynı anda baskı altına girmektedir. Bu nedenle çağdaş enerji krizlerini, önceki dönemlerde olduğu gibi tek-emtiya dayalı şoklar olarak değil; çoklu altyapıların ve uluslararası yönetim kapasitesinin aynı anda test edildiği sistemik kırılmalar olarak düşünmek gerekmektedir.

Tablo 1. Seçilmiş enerji krizlerinin karşılaştırmalı matrisi

Kriz	Tetikleyici neden	Ana düğüm	Başlıca tepki	Kalıcı iz
1973-74	Ambargo ve üretici koordinasyonu	Petrol arzı ve fiyat	Stok, IEA 90 günlük stok ve koordinasyonu	Petrol güvenliği rejimi
1978-80	Devrim ve üretim çöküşü	İran üretimi ve beklenti kanalı	Piyasa telafisi, OPEC içi dengeleme	Uzun süreli üretim kaybı ve stagflasyon hafızası
1990-91	İşgal, savaş ve sabotaj	Sahalar, kuyular, ihracat	BM yaptırımı, koalisyon, IEA kolektif aksiyonu	Enerji altyapısının savaş hedefi hâline gelmesi
2006/2009	Transit uyuşmazlığı	Ukrayna hattı ve AB gaz akışı	AB arz güvenliği mevzuatı, ters akış ve depolama koordinasyonu	Dayanıklılık ve bölgesel koordinasyon mantığı
2021-23	Boru hattı daralması + LNG şoku	Gaz, LNG, depolama	Talep azaltımı, çeşitlendirme ve REPowerEU	Yeni denge: dönüşüm baskısı
2026	Boğaz riski + altyapı ve deniz güvenliği	Hürmüz, LNG, sivil altyapı	IEA stok salımı, de-eskalasyon, deniz güvenliği tartışması	Çok katmanlı enerji güvensizliği

9. Stratejik Tepki Repertuarının Tarihsel Evrimi

9.1. Tepki repertuarının dönüşümü: stoktan çok katmanlı yönetişime

Enerji krizlerine verilen uluslararası tepkiler tarihsel olarak sabit kalmamış, her büyük krizle birlikte yeni araçlar ve yeni öncelikler kazanmıştır. 1970’lerde temel tepki, enerji ithalatçısı ülkelerin koordinasyonunu artırmak, acil durum stokları oluşturmak ve arz şoklarının ekonomik etkisini sınırlamaktır. IEA’nın kendi tarihçesi, Ajansın doğrudan 1973–1974 petrol krizine yanıt olarak kurulduğunu ve kurucu misyonunun büyük petrol arz kesintilerine karşı kolektif yanıt üretmek olduğunu açıkça belirtmektedir. Aynı kurumsal çerçeve, 90 günlük net ithalat eşdeğeri stok yükümlülüğü ve koordineli müdahale mantığını enerji güvenliğinin merkezine yerleştirmiştir. Bu nedenle ilk dönemin dünya tepkisi, esas olarak arz güvenliği + stok koordinasyonu + tüketici ülkeler arası kurumsallaşma ekseninde şekillenmiştir.

1990–1991 Körfez krizinde ise bu repertuar belirgin biçimde genişlemiştir. Artık mesele yalnızca ekonomik şokun yönetimi değil, aynı zamanda işgal, savaş ve uluslararası hukuk ihlaline karşı siyasi ve askerî tepki verilmesidir. GAO’nun IEA değerlendirmesi, Ağustos 1990’da üyelerin ilk aşamada stok çekişine

gitmediğini; ancak Ocak 1991’de, savaşın genişleme riski arttığında, koordineli acil durum planını devreye aldığını göstermektedir. Böylece uluslararası yanıt üç sütuna oturmuştur: BM/yaptırım meşruiyeti, askerî koalisyon, IEA koordinasyonu. Başka bir ifadeyle enerji krizlerine verilen dünya tepkisi, 1970’lerin savunmacı stok mantığından çıkarak jeopolitik ve güvenlikçi bir çerçeve kazanmıştır. 2006 ve özellikle 2009 Rusya–Ukrayna gaz krizleriyle birlikte Avrupa Birliği’nin tepkisi daha farklı bir hatta evrilmiştir. Bu dönemde AB’nin önceliği askerî müdahale değil, arz güvenliği mevzuatı, altyapı hazırlığı, ters akış kapasitesi, depolama ve bölgesel dayanışma olmuştur.

2010 tarihli 994/2010 sayılı Tüzük ve 2017 tarihli 2017/1938 sayılı Tüzük, güvenli gaz arzını korumak için Birlik genelinde hazırlıklılık, önleme, bölgesel işbirliği ve kesintisiz tedarik mantığını kurumsallaştırmıştır. Böylece Avrupa’nın enerji krizlerine yanıtı, “piyasayı izleyen düzenleyici aktör” modelinden “dayanıklılık üreten altyapı-yönetişimi aktörü” modeline kaymıştır. 2021–2023 enerji krizinde bu yönelim daha da derinleşmiştir. AB’nin resmi zaman çizelgesi ve Komisyon değerlendirmeleri, Birliğin aynı anda gaz talep azaltımı, depolama hedefleri, fiyat oynaklığını sınırlayıcı mekanizmalar, ortak tedarik arayışları ve yenilenebilir izin süreçlerinin hızlandırılması gibi çok araçlı tedbirler geliştirdiğini göstermektedir. Bu, enerji krizine verilen tepkinin artık yalnızca “acil petrol/gaz bulma” meselesi olmadığını; talep tarafı yönetimi, piyasa istikrarı, sosyal koruma ve sistem dönüşümünü bir arada içeren bir yönetim repertuvarına dönüştüğünü ortaya koymaktadır.

9.2. Avrupa boyutu: arz güvenliğinden dirençliliğe

AB düzeyindeki dönüşüm sadece enerji akışını koruma amacıyla sınırlı değildir. 2022’de kabul edilen kritik varlıkların dayanıklılığına ilişkin düzenlemeler, enerji sektörünü su, ulaşım, sağlık ve diğer yaşamsal alanlarla birlikte “korunması gereken kritik sistemler” çerçevesine yerleştirmiştir. Konseyin 8 Aralık 2022 tarihli açıklaması, yeni direktifin enerji ve su dâhil kritik sektörlerin hibrit saldırılar, doğal afetler ve diğer tehditlere karşı önleme, koruma, müdahale ve toparlanma kapasitesini güçlendirmeyi hedeflediğini göstermektedir. Bu gelişme, Avrupa’nın enerji güvenliğini artık yalnızca “yakıt akışı” olarak değil, daha geniş bir kritik altyapı dayanıklılığı sorunu olarak düşündüğünü açıkça ortaya koymaktadır. Dolayısıyla Avrupa açısından tarihsel evrim üç aşamada özetlenebilir. İlk aşamada enerji güvenliği, büyük ölçüde arzın sürekliliği ve ithalat risklerinin sınırlandırılması olarak görülmüştür. İkinci aşamada gaz krizleriyle birlikte altyapı bağlantıları, ters akış ve depolama kapasitesi öne çıkmıştır. Üçüncü aşamada ise enerji güvenliği, kritik altyapı dayanıklılığı, piyasa müdahale kapasitesi, stratejik özerklik ve enerji dönüşümünün hızlandırılmasıyla birleşmiştir. Bu çizgi, AB’nin enerji krizlerini giderek daha geniş ve daha sistemik bir güvenlik sorunu olarak tanımladığını göstermektedir.

9.3. 2026 İran–ABD–İsrail gerginliği: neden önceki krizlerden ayrışıyor?

2026 İran–ABD–İsrail gerginliğine verilen tepkiler, önceki enerji krizlerine kıyasla daha karmaşık ve çok katmanlıdır. Avrupa Konseyi’nin 19 Mart 2026 tarihli sonuçları, gelişmelerin enerji fiyatları üzerinde Avrupa vatandaşları ve işletmeleri için doğrudan etkisi olduğunu belirtmekte; buna karşılık yalnızca piyasa istikrarı değil, de-eskalasyon, sivilin korunması, uluslararası hukuka saygı ve özellikle enerji ile su tesislerine yönelik saldırılara moratoryum çağrısı yapmaktadır. Bu, geçmiş krizlerde pek görülmeyen bir vurgu olup enerji güvenliğinin sivil altyapı güvenliğiyle açık biçimde birleştirildiğini göstermektedir. Aynı doğrultuda, AB Dış İlişkiler Yüksek Temsilcisi Kaja Kallas’ın 23 Mart 2026 tarihli basın açıklaması, Hürmüz Boğazı üzerinden gübre, gıda ve enerji sevkiyatlarının yeniden başlamasını “acil öncelik” olarak tanımlamakta; ayrıca bölgede seyrüsefer güvenliğini daha iyi koruma seçeneklerinin tartışıldığını ve ASPIDES’in bu bağlamda önemli rol oynadığını ifade etmektedir. Burada dikkat çekici olan husus şudur: AB tepkisi artık yalnızca petrol ve gaz fiyatlarını değil, deniz ticareti, gıda ve gübre akışları, enerji lojistiği ve sivil ekonomik istikrarı birlikte düşündürmektedir. Bu, önceki krizlerden daha geniş bir sistemik okuma biçimidir. Dünya düzeyinde de benzer

bir genişleme görülmektedir. IEA'nın Mart 2026'da tarihindeki en büyük kolektif stok salımını devreye alması, enerji güvenliği mekanizmalarının hâlâ kritik olduğunu göstermektedir; ancak bu kez stok salımı tek başına yeterli görülmemektedir. Çünkü Hürmüz bağlamındaki risk, yalnızca petrol arzı değil; aynı anda LNG, taşımacılık, sigorta ve bölgesel istikrar sorunudur. Bu nedenle 2026 vakasında uluslararası tepki repertuarı, geçmişteki gibi yalnızca “arz telafisi” değil; kriz yönetimi, altyapı koruması, deniz güvenliği ve sivil sistemlerin korunması başlıklarını birlikte içermektedir.

9.4. Benzerlikler ve ayrışmalar

Bununla birlikte 2026 vakası tamamen kopuk bir örnek de değildir. Önceki krizlerle ortak yönü, yine bağımlılıkların görünür hâle gelmesi ve sistemin bir dar boğaz ya da tedarik düğümü etrafında ne kadar kırılgan olduğunun açığa çıkmasıdır. IEA'nın 1974'ten bu yana üstlendiği rol ile 2026'daki acil stok salımı arasında açık bir süreklilik vardır: büyük arz bozulmalarında kısa vadeli piyasa istikrarı sağlamak için ek petrol arzı sunmak. Bu anlamda tüketici ülkelerin koordinasyonu ve kısa vadeli tampon üretme refleksi devam etmektedir. Ancak ayrışma daha belirleyicidir. Önceki büyük krizlerde uluslararası tepki çoğunlukla tek bir enerji türünün arzına ya da fiyatına odaklanıyordu. 2026'da ise tepki aynı anda enerji, su, lojistik, deniz güvenliği ve sivil altyapıyı kapsıyor. Avrupa Konseyi'nin enerji ve su tesislerine yönelik moratoryum çağrısı ile Kallas'ın gıda-gübre-enerji taşımacılığını aynı cümlede acil öncelik olarak tanımlaması, bu farkı çok net ortaya koymaktadır. Bu nedenle 2026 İran-ABD-İsrail gerginliği, enerji krizine verilen dünya ve AB tepkilerinin artık emtia-merkezli değil, sistem-merkezli bir çizgiye kaydığını gösteren tarihsel bir eşiği temsil etmektedir.

9.5. Bölüm sonucu

Sonuç olarak dünya ve AB tepkilerinin tarihsel evrimi, enerji krizlerinin yalnızca enerji alanını değil, uluslararası yönetim biçimlerini de dönüştürdüğünü göstermektedir. 1970'lerde stok ve kurumsallaşma; 1990'larda yaptırım ve koalisyon; 2009 sonrasında altyapı ve dayanıklılık; 2021-2023'te talep yönetimi, depolama ve piyasa müdahalesi; 2026'da ise bunların üstüne sivil altyapı, deniz güvenliği ve çoklu lojistik koruma katmanları eklenmiştir. Bu çizgi, raporun ana iddiasını teyit eder: enerji krizleri geçici piyasa bozulmaları değil, uluslararası sistemin hangi araçlarla tepki vereceğini yeniden tanımlayan tarihsel kırılmalardır.

10. Güncel Stratejik Eşik: 2026 İran-ABD-İsrail Gerginliği

10.1. Aynı tarihsel çizginin içinde, ama aynı mantığın içinde değil

2026 İran-ABD-İsrail gerginliği, bu raporda ele alınan önceki enerji krizleriyle aynı tarihsel zincirin parçasıdır; çünkü o da tıpkı 1973, 1979, 1990, 2009 ve 2021-2023 örneklerinde olduğu gibi, bir enerji bağımlılığını görünür kılmış, fiyat ve güvenlik baskısı üretmiş ve uluslararası kurumları acil tepki vermeye zorlamıştır. Ancak bu benzerlik, vakayı önceki krizlerin basit bir uzantısı hâline getirmemektedir. Tam tersine, mevcut gerilim enerji krizini tek bir emtiaya, tek bir güzergâha ya da tek bir devlet davranışına indirgenemeyecek kadar karmaşık bir yapıya taşımaktadır. IEA'nın Mart 2026 değerlendirmesi, Ortadoğu'daki savaşın küresel petrol piyasası üzerinde tarihsel ölçekte bir bozulma yarattığını, Hürmüz Boğazı'ndaki tanker hareketlerinin neredeyse durma noktasına geldiğini ve yaklaşık 20 milyon varil/gün düzeyindeki ham petrol ve ürün ihracatının kesintiye uğradığını belirtmektedir. Bu tespit, mevcut krizin artık klasik bir “arz şoku” olarak değil, küresel enerji dolaşımının sinir uçlarına yönelmiş bir sistemik kırılma olarak okunması gerektiğini göstermektedir. Bu nedenle 2026 vakası, önceki tarihsel örneklerle benzerlik taşısa da, onları aşan yeni bir kriz mantığı üretmektedir. 1973-1974'te üretici koordinasyonu, 1978-1980'de rejim çöküşü, 1990-1991'de savaş ve işgal, 2009'da transit kırılması, 2021-2023'te ise gaz-LNG sistemi sarsıntısı öne çıkmıştı. 2026'da ise kriz aynı anda üretim sahaları, boğaz geçişi, deniz sigortası, LNG akışı,

sivil altyapı ve bölgesel yönetim üzerinde baskı üretmektedir. Bu çok katmanlı yapı, mevcut gerilimi önceki örneklerden niteliksel olarak ayırmaktadır.

10.2. Hürmüz'ün anlamı: petrol boğazından sistemik dar boğaza

Mevcut gerilimi ayrı bir kategoriye dönüştüren ilk unsur, Hürmüz Boğazı'nın yalnızca petrol için değil, aynı zamanda LNG ve daha geniş deniz ticareti için de taşıdığı merkezî konumudur. U.S. EIA'ya göre 2024 ve 2025'in ilk çeyreğinde Hürmüz'den geçen akışlar küresel deniz yoluyla taşınan petrol ticaretinin dörtte birinden fazlasını oluşturmuş, ayrıca küresel petrol ve petrol ürünleri tüketiminin yaklaşık beşte birine denk gelmiştir. Aynı kurum, 2024'te küresel LNG ticaretinin yaklaşık %20'sinin de Hürmüz'den geçtiğini, özellikle Katar çıkışlı LNG'nin bu hatta bağımlı olduğunu belirtmektedir. Bu nedenle Hürmüz'de yaşanan bir kesinti, önceki birçok krizden farklı olarak yalnızca ham petrol fiyatlarını değil, LNG erişimini, Avrupa ve Asya'daki gaz dengelerini, navlun maliyetlerini ve enerji yoğun sektörlerin tedarik beklentilerini aynı anda etkileyebilecek kapasiteye sahiptir. Bu durum, enerji krizinin coğrafi mantığını da değiştirmektedir. 2009 gaz krizinde Avrupa için kritik düğüm Ukrayna transitiydi; 2021–2023 krizinde ise Rus boru hattı arzındaki daralma LNG piyasasını küresel ölçekte germiştir. 2026'da ise tek bir dar boğaz, hem petrol hem LNG hem de genel deniz lojistiği bakımından eşzamanlı baskı üretmektedir. Bu yüzden Hürmüz artık sadece bir “enerji geçidi” değil, çağdaş enerji güvenliğinin sistemik dar boğazıdır. Bu nitelik, mevcut krizi önceki enerji krizlerinden daha yüksek yayılma kapasitesine sahip bir vaka hâline getirmektedir.

10.3. Şokun yeni biçimi: akış kesintisi ile sivil altyapı riskinin birleşmesi

2026 vakasını farklılaştıran ikinci unsur, enerji krizinin artık yalnızca üretim ve taşımacılık değil, sivil yaşam altyapısıyla da doğrudan birleşmesidir. Avrupa Konseyi'nin 19 Mart 2026 tarihli sonuç bildirisi, İran ve çevresindeki gelişmelerin bölgesel ve küresel güvenliği tehdit ettiğini belirtmekte; sivillerin ve sivil altyapının korunmasını, ayrıca özellikle enerji ve su tesislerine yönelik saldırılara moratoryum uygulanmasını talep etmektedir. Bu ifade, enerji krizine verilen diplomatik tepkinin ilk kez bu kadar açık biçimde enerji güvenliği ile su ve sivil altyapı güvenliğini aynı cümlede birleştirdiğini göstermektedir. Başka bir deyişle mesele artık yalnızca enerji arzının sürmesi değil, enerji sistemlerinin sivil yaşamı taşıyan diğer altyapılarla birlikte korunmasıdır. Bu değişim analitik bakımdan çok önemlidir. Önceki krizlerde sivil sonuçlar elbette vardı; ancak uluslararası tepkinin dili çoğunlukla fiyat, arz, yaptırım, stok ve güvenlik koordinasyonu etrafında şekilleniyordu. 2026'da ise enerji güvenliğinin kendisi, sivil altyapı güvenliği ve insani istikrarla iç içe geçmiş durumdadır. Bu, enerji krizinin modern biçiminin artık “yakıt eksikliği” kadar “yaşam altyapısının kırılabilirliği” üzerinden de tanımlanması gerektiğini göstermektedir.

10.4. Uluslararası tepkinin karakteri: arz telifisinin ötesine geçiş

Mevcut vakayı ayıran üçüncü unsur, uluslararası tepkinin kendisidir. IEA üyesi 32 ülkenin 11 Mart 2026'da acil rezervlerden 400 milyon varil petrolü piyasaya sunma kararı alması, Ajans tarihindeki en büyük kolektif stok salımı olarak kayda geçmiştir. IEA, bu kararı Ortadoğu savaşıyla kaynaklanan piyasa bozulmalarına karşı acil önlem olarak tanımlamıştır. Dahası, 15 Mart 2026 tarihli güncellemede Ajans, krizin küresel petrol piyasası tarihindeki en büyük arz bozulmasına dönüştüğünü ve düzenli Hürmüz geçişinin yeniden başlamasının istikrar için en kritik değişken olduğunu açıkça belirtmiştir. Bu, 1974'te doğan petrol güvenliği sisteminin hâlâ işlediğini, fakat artık tek başına yeterli görülmediğini göstermektedir. Nitekim IEA'nın 20 Mart 2026 tarihli ek değerlendirmesi, sadece arz taraflı tedbirlerin tek başına yeterli olmadığını, Hürmüz transitinin yeniden açılmasının küresel piyasaları istikrara kavuşturmak açısından temel önemde olduğunu vurgulamaktadır. Bu vurgu, tepki repertuarındaki değişimi açığa çıkarır: enerji güvenliği artık sadece daha fazla petrol sunmak değil, akışın yeniden mümkün hâle gelmesini sağlayacak deniz güvenliği, sigorta, lojistik ve siyasi koşulları da yönetmek anlamına gelmektedir. Böylece uluslararası sistem, bir enerji krizine ilk kez bu denli açık biçimde “emtia + koridor + güvenlik + yönetim” mantığıyla yanıt vermektedir.

10.5. AB'nin tutumu: güvenlik farkındalığı ile savaş dışı kalma iradesi arasındaki denge

2026 vakasını önceki krizlerden ayıran dördüncü unsur, Avrupa Birliği'nin tavrıdır. AB bir yandan Hürmüz ve genel bölgesel istikrarsızlığın enerji, gübre, gıda ve deniz taşımacılığı üzerinde yarattığı baskının farkındadır; diğer yandan doğrudan savaşın parçası hâline gelmekten kaçınmaktadır. Kaja Kallas'ın Mart 2026 açıklamaları, Bakanların enerji tedarik zincirleri ve güvenlik stratejisini birlikte tartıştığını, Hürmüz'ün kapanmasının Rusya açısından da fayda üretebileceğini düşündüklerini ve güvenlik kavramını enerji zincirleriyle birlikte değerlendirdiklerini göstermektedir. Aynı dönemde Kallas, ASPIDES'in Hürmüz'e genişletilmesinin tartışıldığını, ancak üye devletlerin uluslararası hukuk temeli ve savaşın amaçlarına dair belirsizlik nedeniyle böyle bir genişlemeye istekli olmadığını söylemiştir. Bu, AB'nin enerji güvenliğini ciddiye aldığını, fakat bunu otomatik olarak askerî angajmana çevirmediğini göstermektedir. AB'nin bu pozisyonu önemlidir; çünkü önceki krizlerde Avrupa'nın tepkisi ya daha çok ekonomikdüzenleyici olmuştu ya da NATO/BM şemsiyesi altında daha belirgin güvenlik hatları ortaya çıkmıştı. 2026'da ise AB, enerji ve lojistik güvenliğini koruma ihtiyacı ile uluslararası hukuk temelinden yoksun bir savaşa doğrudan dahil olmama iradesi arasında denge kurmaya çalışmaktadır. Bu durum, çağdaş enerji krizlerinin artık sadece piyasa sorunu değil, aynı zamanda meşruiyet ve stratejik tercih sorunu olduğunu gösterir. AB'nin hem diplomatik de-eskalasyonu savunup hem de kritik su yollarının ve tedarik zincirlerinin korunmasına vurgu yapması, bu yeni ikiliği açık biçimde yansıtmaktadır. 2026 gerginliğinin jeopolitik derinliğini artıran bir başka boyut, Hürmüz'deki daralmanın yalnızca enerji arzını değil, enerji fiyatlarını da yukarı çekerek Rusya gibi büyük hidrokarbon ihracatçılarının gelir pozisyonunu dolaylı biçimde güçlendirebilme ihtimalidir. Nitekim AB Dış İlişkiler Yüksek Temsilcisi Kaja Kallas, Mart 2026'daki açıklamalarında Hürmüz'ün kapalı olmasının Rusya'nın Ukrayna'daki savaşı finanse etmesine de yarayacağını açıkça vurgulamıştır. Bu durum, 2026 krizini bölgesel enerji çatışması olmaktan çıkarıp, Ukrayna savaşı, Avrupa güvenliği ve küresel emtia fiyatlarıyla eklemlenen çok katmanlı bir jeopolitik etki alanına taşımaktadır.

10.6. Metodolojik ihtiyat: kapanmamış krizi nasıl okumalı?

2026 İran-ABD-İsrail gerginliğini önceki krizlerden ayıran bir başka nokta da metodolojiktir: bu vaka henüz tamamlanmış, etkileri kapanmış bir tarihsel örnek değildir. Bu nedenle burada amaç nihai hüküm vermek değil, önceki enerji krizlerinden türetilen analitik ölçütlerle süren bir krizi kontrollü biçimde okumaktır. Bu yaklaşım, hem aşırı genellemeden kaçınmayı hem de güncel bir kırılmayı teorik düzlemde anlamlandırmayı mümkün kılar. IEA ve U.S. EIA verileri Hürmüz'ün taşıdığı yapısal önemi ve piyasa üzerindeki baskıyı açıkça göstermektedir; Avrupa Konseyi ile EEAS açıklamaları ise bu baskının uluslararası yönetim, deniz güvenliği ve kritik sivil altyapı boyutlarını görünür kılmaktadır. Dolayısıyla 2026 vakası için burada önerilen şey tamamlanmış bir sınıflandırma değil, güçlü göstergelere dayanan bir erken analitik değerlendirmedir. Ancak mevcut göstergeler, bu vakanın karşılaştırmalı enerji güvenliği tarihi içinde sıradan bir ara olay olarak değil, yeni bir eşik üreten kriz alanı olarak ele alınmasını haklılaştırmaktadır (Collier, 2011; IEA, 2026a; European Council, 2026; European External Action Service, 2026).

10.7. Bölüm sonucu

Sonuç olarak 2026 İran-ABD-İsrail gerginliği, enerji krizleri tarihindeki önceki vakalarla aynı mantığın devamı olmakla birlikte, onları aşan yeni bir kategoriye işaret etmektedir. Bu yeni kategori, enerji krizini tek bir emtia şoku, tek bir transit kırılması ya da tek bir savaş hasarı olarak değil; petrol akışları, LNG, boğaz güvenliği, deniz ticareti, sigorta, sivil altyapı ve uluslararası meşruiyet sorunlarının aynı anda birbirine dolandığı çok katmanlı enerji güvensizliği olarak tanımlamayı gerektirir. Bu nedenle 2026 vakası, yalnızca güncel bir kriz değil; çağdaş enerji güvenliği düşüncesinin kavramsal sınırlarını yeniden çizen tarihsel bir eşıktır.

Tablo 2. 2026 vakasının önceki krizlerden ayrılan yönleri

Boyut	Önceki baskın kriz mantığı	2026 vakası
Enerji türü	Tek-emtiaya veya tek hatta yoğunlaşan şok	Petrol + LNG + deniz taşımacılığı + sigorta aynı anda baskı altında
Mekânsal mantık	Üretim sahası, boru hattı veya savaş cephesi	Hürmüz merkezli çoklu koridor ve boğaz güvensizliği
Sivil boyut	Dolaylı insani etki	Enerji ve su tesislerine yönelik moratoryum çağrısı ile doğrudan sivil altyapı vurgusu
Jeopolitik yayılma	Bölgesel/ittifak içi etkiler	Rusya gelirleri, Asya arz dengesi ve Avrupa güvenliğiyle eklemlenen geniş etki
Kurumsal tepki	Stok, yaptırım, mevzuat veya depolama önlemleri	Stok salımı + de-eskalasyon + deniz güvenliği + kritik altyapı koruması

11. Sonuç ve Politika Çıkarımları

Bu rapor, enerji krizlerinin yalnızca arz-talep dengesinde geçici bozulmalar yaratan ekonomik olaylar olarak okunamayacağını; aksine yapısal bağımlılıkları görünür kılan, jeopolitik pazarlık gücünü yeniden dağıtan ve kriz sonrasında yeni kurumsal güvenlik mimarileri üreten tarihsel kırılma anları olduğunu göstermiştir. 1973–1974 petrol ambargosundan 2021–2023 küresel/Avrupa enerji krizine ve 2026 İran–ABD–İsrail gerginliğine uzanan tarihsel çizgi, enerjinin modern uluslararası düzende yalnızca bir meta değil; aynı zamanda baskı, yönetim, caydırıcılık ve düzen kurma aracı olduğunu doğrulamaktadır. IEA’nın ilk petrol şokunun ardından kurumsallaşması, 2009 gaz krizinin AB mevzuatını sertleştirmesi ve 2022–2023 krizinin depolama, talep azaltımı ve çeşitlendirme reflekslerini kurumsallaştırması bu sürekliliğin başlıca göstergeleridir (IEA, n.d.; European Commission, 2009; Council of the EU, 2022; IEA, 2025; European Commission, 2026).

- Raporun ilk temel bulgusu, büyük enerji krizlerinin farklı tetikleyicilere sahip olsalar da ortak bir yapısal mantıkla işlediğidir. Her kriz, belirli bir dönemde “normal” kabul edilen enerji bağımlılıklarını kırılganlığa dönüştürmüş ve bu kırılganlığı fiyat, arz, altyapı veya güvenlik baskısı biçiminde görünür kılmıştır. 1973–1974’te üretici koordinasyonu, 1978–1980’de rejim çöküşü, 1990–1991’de savaş ve fiziksel tahribat, 2006/2009’da transit hat kırılması, 2021–2023’te ise gaz-LNG sistemi sarsıntısı ön plana çıkmıştır. Buna rağmen bütün bu krizlerin ortak sonucu, enerji güvenliğinin piyasa içi teknik bir mesele olmaktan çıkıp dış politika, makroekonomik istikrar ve kurumsal hazırlıklılık alanına taşınması olmuştur (Chester, 2010; Cherp & Jewell, 2014; Federal Reserve History, 2024; U.S. EIA, 2011).
- İkinci temel bulgu, enerji krizlerinde “normalleşme”nin tek zamanlı ve yekpare bir süreç olmadığıdır. Bu rapor boyunca kullanılan analitik çerçeve, fiziksel kesinti süresi, piyasa normalleşmesi süresi, üretim toparlanması süresi ve jeopolitik/kurumsal normalleşme süresi arasında açık ayrımlar bulunduğunu göstermiştir. 1973–1974 ambargosu birkaç ay içinde sona ermiş, ancak kriz sonrası petrol güvenliği rejimi kalıcılaştırmıştır; 1978–1980 İran şokunda kayıp üretimin bir bölümü daha kısa sürede telafi edilmiş, fakat İran’ın kriz öncesi üretim kapasitesine dönüşü uzun dönemde bile eksik kalmıştır; 2009 gaz krizinde fiziksel kesinti yaklaşık iki hafta sürmüş, fakat AB’nin kurumsal tepki repertuarı yıllarca bu kriz hafızasıyla şekillenmiştir. Bu bulgu, enerji krizlerinin gerçek etkisinin yalnızca kaybedilen hacimle değil, kriz sonrasında oluşan

yeni stratejik davranış biçimleriyle anlaşılabilirliğini ortaya koymaktadır (European Commission, 2009; Regulation (EU) 2017/1938, 2017; U.S. EIA, 2011).

- Üçüncü temel bulgu, dünya ve özellikle Avrupa Birliği tepkilerinin tarihsel olarak önemli bir evrim geçirdiğidir. 1970’lerde tepki repertuarı ağırlıklı olarak stok oluşturma, acil koordinasyon ve tüketici ülkeler arası kurumsallaşmadan ibaretti. 1990–1991 Körfez krizinde buna yaptırım, koalisyon ve güvenlik yönetişimi eklendi. 2009 sonrasında Avrupa, ters akış, depolama, altyapı bağlantısı ve dayanışma ilkelerini öne çıkaran bir düzenleyici kriz yönetimi mantığı geliştirdi. 2021–2023 krizinde ise talep azaltımı, yüksek depolama hedefleri, çeşitlendirme, ortak tedarik, REPowerEU ve yenilenebilirlerin hızlandırılması gibi çok katmanlı araçlar eşzamanlı biçimde devreye alındı. Bu dönüşüm, enerji krizlerine verilen tepkinin basit arz telafisinden dirençlilik, kurumsal esneklik ve sistem yönetişimine doğru kaydığını göstermektedir (Council of the EU, 2022; European Commission, 2025; European Commission, 2026; World Bank, 2024).

Çalışmanın kuramsal düzeydeki temel katkısı ise enerji trilemması ve sistemik dayanıklılık literatürlerini reddetmeden, fakat onları aşan bir açıklama düzeyi önermesidir. Dünya Enerji Konseyi’nin enerji trilemması yaklaşımı sistem dengelerine; dayanıklılık literatürü ise şoklara karşı direnme ve toparlanma kapasitesine odaklanmaktadır. Bu raporda önerilen “çok katmanlı enerji güvensizliği” kavramı ise enerji akışları, boğazlar, LNG zincirleri, sigorta, lojistik koridorlar ve kritik sivil altyapının aynı kriz uzamında eşzamanlı biçimde baskı altına girdiği durumları açıklamaktadır. Bu nedenle raporun ayırt edici tezi, çağdaş enerji krizlerinin artık tek bir emtia ya da tek bir ulaştırma hattı üzerinden değil, çoklu kritik sistemlerin aynı anda güvenlikleşmesi üzerinden okunması gerektiğidir (World Energy Council, 2024; Schmitz et al., 2025; Cherp & Jewell, 2014).

Bu tarihsel ve kuramsal çerçevede 2026 İran–ABD–İsrail gerginliği, önceki enerji krizleriyle önemli benzerlikler taşısa da onlardan niteliksel olarak ayrılan bir eşik oluşturmaktadır. Bunun nedeni, krizin yalnızca petrol arzı üzerinde baskı üretmesi değildir. Hürmüz’ün aynı anda küresel petrol akışını, LNG ticaretini, deniz taşımacılığını ve sigorta maliyetlerini etkileyebilmesi; uluslararası tepkinin de yalnızca stok salımıyla sınırlı kalmayıp deniz güvenliği ile kritik sivil altyapının korunmasını gündeme taşıması, bu vakayı daha geniş bir güvenlik alanına yerleştirmektedir. Bununla birlikte çalışma, 2026 örneğine ilişkin yargılarını nihai tarihsel sonuçlar olarak değil, güçlü kurumsal göstergelere dayanan erken analitik değerlendirmeler olarak sunmaktadır (U.S. EIA, 2025a; U.S. EIA, 2025b; IEA, 2026a; European Council, 2026).

Buradan çıkan politika sonucu açıktır: çağdaş enerji güvenliği artık yalnızca yeterli hacimde enerjiye erişim meselesi olarak tanımlanamaz. Enerji güvenliği; boğazların açık kalmasını, LNG ve petrol akışlarının sürmesini, depolama kapasitesinin korunmasını, kritik altyapının saldırılara karşı dayanıklı olmasını, iç piyasa düzenlemelerinin kriz anında esneyebilmesini ve sivil yaşamı taşıyan sistemlerin güvence altında tutulmasını birlikte gerektirir. Bu nedenle enerji güvenliği politikası ile deniz güvenliği, kritik altyapı koruması, düzenleyici esneklik ve stratejik iletişim arasında daha kurumsal bağlar kurulmadıkça gelecekteki krizlerin maliyeti daha yüksek olacaktır (IEA, 2025; Council of the EU, 2022; Council of the EU, 2026). Çalışmanın sınırlılığı özellikle 2026 vakasında belirgindir. Mevcut gerginlik henüz kapanmış ve tarihsel sonuçları tüm yönleriyle sabitlenmiş bir olay değildir. Bu nedenle burada sunulan çerçeve, nihai tarih yazımı değil; süreç içi karşılaştırmalı değerlendirme sunmaktadır. İleride yapılacak çalışmaların 2026 sonrasındaki fiyat rejimini, sigorta piyasalarını, seyrüsefer güvenliğini, altyapı onarımını, LNG akışlarının yeniden yönlendirilmesini ve AB’nin kurumsal tepkisinin kalıcılığını daha ayrıntılı biçimde incelemesi gerekecektir. Böyle bir araştırma hattı, bu raporda önerilen kavramsal çerçevenin açıklayıcı gücünü daha ileri düzeyde test etme imkânı da verecektir (George & Bennett, 2005; Collier, 2011; IEA, 2026b).

Son kerte bu rapor, enerji krizlerinin tarihinin aslında bağımlılıkların, kırılmalıkların ve bunlara verilen kurumsal yanıtların tarihi olduğunu ileri sürmektedir. 1973'te petrol, 2009'da transit gaz, 2022'de LNG ve depolama, 2026'da ise boğaz, enerji akışı ve kritik sivil altyapı aynı temel soruyu yeniden üretmiştir: uluslararası sistem, hayati enerji ağlarından biri sarsıldığında ne kadar dayanıklıdır? Tarihsel cevap açıktır. Enerji krizleri geçici değildir; etkileri çoğu zaman piyasa grafikleri düzeldikten sonra da sürer. Bu yüzden modern enerji krizlerini anlamak, yalnızca enerji piyasalarını değil, uluslararası düzenin dayanıklılık kapasitesini de anlamak demektir. Stratejik sentez: Tarihsel veri seti, çağdaş enerji krizlerinin artık tek bir emtia veya tek bir altyapı düğümü üzerinden açıklanamayacağını göstermektedir. Karar-verici düzeyde öncelik, enerji akışını sürdürmek kadar, boğaz geçişlerini, sigorta maliyetlerini, kritik sivil altyapıyı ve tırmanma yönetimini aynı anda ele alan bütünleşik dayanıklılık mimarisi kurmaktır.

- Raporun ilk temel bulgusu, büyük enerji krizlerinin farklı tetikleyicilere sahip olsalar da ortak bir yapısal mantıkla işlediğidir. Her kriz, belirli bir dönemde “normal” kabul edilen enerji bağımlılıklarını kırılmalığa dönüştürmüş ve bu kırılmalığı fiyat, arz, altyapı veya güvenlik baskısı biçiminde görünür kılmıştır. 1973–1974'te üretici koordinasyonu, 1978–1980'de rejim çöküşü, 1990–1991'de savaş ve fiziksel tahribat, 2006/2009'da transit hat kırılması, 2021–2023'te ise gaz-LNG sistemi sarsıntısı ön plana çıkmıştır. Buna rağmen bütün bu krizlerin ortak sonucu, enerji güvenliğinin piyasa içi teknik bir mesele olmaktan çıkıp dış politika, makroekonomik istikrar ve kurumsal hazırlıklılık alanına taşınması olmuştur (Chester, 2010; Cherp & Jewell, 2014; Federal Reserve History, 2024; U.S. EIA, 2011).
- İkinci temel bulgu, enerji krizlerinde “normalleşme”nin tek zamanlı ve yekpare bir süreç olmadığıdır. Bu rapor boyunca kullanılan analitik çerçeve, fiziksel kesinti süresi, piyasa normalleşmesi süresi, üretim toparlanması süresi ve jeopolitik/kurumsal normalleşme süresi arasında açık ayrımlar bulunduğunu göstermiştir. 1973–1974 ambargosu birkaç ay içinde sona ermiş, ancak kriz sonrası petrol güvenliği rejimi kalıcılaştırmıştır; 1978–1980 İran şokunda kayıp üretimin bir bölümü daha kısa sürede telafi edilmiş, fakat İran'ın kriz öncesi üretim kapasitesine dönüşü uzun dönemde bile eksik kalmıştır; 2009 gaz krizinde fiziksel kesinti yaklaşık iki hafta sürmüş, fakat AB'nin kurumsal tepki repertuarı yıllarca bu kriz hafızasıyla şekillenmiştir. Bu bulgu, enerji krizlerinin gerçek etkisinin yalnızca kaybedilen hacimle değil, kriz sonrasında oluşan yeni stratejik davranış biçimleriyle anlaşılabilceğini ortaya koymaktadır (European Commission, 2009; Regulation (EU) 2017/1938, 2017; U.S. EIA, 2011).
- Üçüncü temel bulgu, dünya ve özellikle Avrupa Birliği tepkilerinin tarihsel olarak önemli bir evrim geçirdiğidir. 1970'lerde tepki repertuarı ağırlıklı olarak stok oluşturma, acil koordinasyon ve tüketici ülkeler arası kurumsallaşmadan ibaretti. 1990–1991 Körfez krizinde buna yaptırım, koalisyon ve güvenlik yönetişimi eklendi. 2009 sonrasında Avrupa, ters akış, depolama, altyapı bağlantısı ve dayanışma ilkelerini öne çıkaran bir düzenleyici kriz yönetimi mantığı geliştirdi. 2021–2023 krizinde ise talep azaltımı, yüksek depolama hedefleri, çeşitlendirme, ortak tedarik, REPowerEU ve yenilenebilirlerin hızlandırılması gibi çok katmanlı araçlar eşzamanlı biçimde devreye alındı. Bu dönüşüm, enerji krizlerine verilen tepkinin basit arz telafisinden dirençlilik, kurumsal esneklik ve sistem yönetişimine doğru kaydığını göstermektedir (Council of the EU, 2022; European Commission, 2025; European Commission, 2026; World Bank, 2024).

Çalışmanın kuramsal düzeydeki temel katkısı ise enerji trilemması ve sistemik dayanıklılık literatürlerini reddetmeden, fakat onları aşan bir açıklama düzeyi önermesidir. Dünya Enerji Konseyi'nin enerji trilemması yaklaşımı sistem dengelerine; dayanıklılık literatürü ise şoklara karşı direnme ve toparlanma kapasitesine odaklanmaktadır. Bu raporda önerilen “çok katmanlı enerji güvensizliği” kavramı ise enerji akışları, boğazlar, LNG zincirleri, sigorta, lojistik koridorlar ve kritik sivil altyapının aynı kriz uzamında eşzamanlı biçimde

baskı altına girdiği durumları açıklamaktadır. Bu nedenle raporun ayırt edici tezi, çağdaş enerji krizlerinin artık tek bir emtia ya da tek bir ulaştırma hattı üzerinden değil, çoklu kritik sistemlerin aynı anda güvenlikleşmesi üzerinden okunması gerektiğidir (World Energy Council, 2024; Schmitz et al., 2025; Cherp & Jewell, 2014).

Bu tarihsel ve kuramsal çerçevede 2026 İran–ABD–İsrail gerginliği, önceki enerji krizleriyle önemli benzerlikler taşısa da onlardan niteliksel olarak ayrılan bir eşik oluşturmaktadır. Bunun nedeni, krizin yalnızca petrol arzı üzerinde baskı üretmesi değildir. Hürmüz’ün aynı anda küresel petrol akışını, LNG ticaretini, deniz taşımacılığını ve sigorta maliyetlerini etkileyebilmesi; uluslararası tepkinin de yalnızca stok salımıyla sınırlı kalmayıp deniz güvenliği ile kritik sivil altyapının korunmasını gündeme taşıması, bu vakayı daha geniş bir güvenlik alanına yerleştirmektedir. Bununla birlikte çalışma, 2026 örneğine ilişkin yargılarını nihai tarihsel sonuçlar olarak değil, güçlü kurumsal göstergelere dayanan erken analitik değerlendirmeler olarak sunmaktadır (U.S. EIA, 2025a; U.S. EIA, 2025b; IEA, 2026a; European Council, 2026).

Buradan çıkan politika sonucu açıktır: çağdaş enerji güvenliği artık yalnızca yeterli hacimde enerjiye erişim meselesi olarak tanımlanamaz. Enerji güvenliği; boğazların açık kalmasını, LNG ve petrol akışlarının sürmesini, depolama kapasitesinin korunmasını, kritik altyapının saldırılara karşı dayanıklı olmasını, iç piyasa düzenlemelerinin kriz anında esneyebilmesini ve sivil yaşamı taşıyan sistemlerin güvence altında tutulmasını birlikte gerektirir. Bu nedenle enerji güvenliği politikası ile deniz güvenliği, kritik altyapı koruması, düzenleyici esneklik ve stratejik iletişim arasında daha kurumsal bağlar kurulmadıkça gelecekteki krizlerin maliyeti daha yüksek olacaktır (IEA, 2025; Council of the EU, 2022; Council of the EU, 2026).

Çalışmanın sınırlılığı özellikle 2026 vakasında belirgindir. Mevcut gerginlik henüz kapanmış ve tarihsel sonuçları tüm yönleriyle sabitlenmiş bir olay değildir. Bu nedenle burada sunulan çerçeve, nihai tarih yazımı değil; süreç içi karşılaştırmalı değerlendirme sunmaktadır. İleride yapılacak çalışmaların 2026 sonrasındaki fiyat rejimini, sigorta piyasalarını, seyrüsefer güvenliğini, altyapı onarımını, LNG akışlarının yeniden yönlendirmesini ve AB’nin kurumsal tepkisinin kalıcılığını daha ayrıntılı biçimde incelemesi gerekecektir. Böyle bir araştırma hattı, bu raporda önerilen kavramsal çerçevenin açıklayıcı gücünü daha ileri düzeyde test etme imkânı da verecektir (George & Bennett, 2005; Collier, 2011; IEA, 2026b).

Son tahlilde bu rapor, enerji krizlerinin tarihinin aslında bağımlılıkların, kırılmalıkların ve bunlara verilen kurumsal yanıtların tarihi olduğunu ileri sürmektedir. 1973’te petrol, 2009’da transit gaz, 2022’de LNG ve depolama, 2026’da ise boğaz, enerji akışı ve kritik sivil altyapı aynı temel soruyu yeniden üretmiştir: uluslararası sistem, hayati enerji ağlarından biri sarsıldığında ne kadar dayanıklıdır? Tarihsel cevap açıktır. Enerji krizleri geçici değildir; etkileri çoğu zaman piyasa grafikleri düzeldikten sonra da sürer. Bu yüzden modern enerji krizlerini anlamak, yalnızca enerji piyasalarını değil, uluslararası düzenin dayanıklılık kapasitesini de anlamak demektir.

Stratejik sentez: Tarihsel veri seti, çağdaş enerji krizlerinin artık tek bir emtia veya tek bir altyapı düğümü üzerinden açıklanamayacağını göstermektedir. Karar-verici düzeyde öncelik, enerji akışını sürdürmek kadar, boğaz geçişlerini, sigorta maliyetlerini, kritik sivil altyapıyı ve tırmanma yönetimini aynı anda ele alan bütünsel dayanıklılık mimarisi kurmaktır.

11.1. 2026 Gerginliği için Kısa Risk Senaryoları

2026 İran-ABD-İsrail gerginliği kapanmamış bir kriz olarak değerlendirilmelidir. Bu nedenle aşağıdaki senaryolar nihai tahmin değil; karar vericilerin erken uyarı işaretlerini, muhtemel etkileri ve öncelikli tepki setlerini birlikte düşünmesine yardımcı olacak koşullu projeksiyonlar olarak okunmalıdır.

Senaryo	Muhtemel tetikleyiciler	Enerji ve lojistik etkisi	Kurumsal sonuç / öncelikli tedbir
İyimser	Kontrollü de-eskalasyon; Hürmüz'de kalıcı kapanmanın yaşanmaması; enerji ve su altyapılarına yönelik saldırıların sınırlı kalması.	Fiziksel akış korunur, risk primi kademeli düşer, navlun ve sigorta maliyetleri yüksek ama yönetilebilir seviyede kalır.	Öncelik, piyasayı sakinleştiren koordineli iletişim, sınırlı stok desteği ve deniz güvenliğinde görünür caydırıcılıktır.
Baz	Tam kapanma olmaksızın tekrarlayan tacizler, geçici akış kesintileri, sigorta ve rota maliyetlerinde artış, LNG yön değiştirmeleri.	Enerji arzı tamamen çökmez; ancak fiyat oynaklığı, sevkiyat gecikmesi ve Avrupa'da daha yüksek temkin maliyetleri kalıcılaşır.	Öncelik, ortak stok yönetimi, talep esnekliği, kritik altyapı koruması ve piyasa-dışı güvenlik göstergelerini birlikte izlemektir.
Kötümser	Hürmüz'de uzun süreli ciddi bozulma; enerji ve su altyapısına yaygın saldırılar; deniz trafiğinde sert daralma ve bölgesel tırmanma.	Petrol, LNG, sigorta ve taşıma zinciri aynı anda baskı altına girer; fiyatlarda sert sıçrama, zorunlu talep yönetimi ve tedarik stresi doğar.	Öncelik, kolektif stok salımı ile eşgüdümlü deniz güvenliği tedbirleri, kritik sivil altyapı için acil koruma planları ve olağanüstü koordinasyondur.

Kaynakça

- Bastos, P., Greenspon, J., Stapleton, K., & Taglioni, D. (2024). Did the 2022 global energy crisis accelerate the diffusion of low-carbon technologies? World Bank Policy Research Working Paper No. 10777. World Bank.
- Cherp, A., & Jewell, J. (2014). The concept of energy security: Beyond the four As. *Energy Policy*, 75, 415-421.
- Chester, L. (2010). Conceptualising energy security and making explicit its polysemic nature. *Energy Policy*, 38(2), 887-895.
- Collier, D. (2011). Understanding process tracing. *PS: Political Science & Politics*, 44(4), 823-830.
- Council of the European Union. (2022, August 5). Council adopts regulation on reducing gas demand by 15% this winter.
- Council of the European Union. (2022, December 8). EU resilience: Council adopts a directive to strengthen the resilience of critical entities.
- Council of the European Union. (2026, February 23). Red Sea: Council extends the mandate of Operation ASPIDES to safeguard freedom of navigation.
- Council of the European Union. (n.d.). Timeline - How did the EU respond to the 2022 energy crisis?
- Directive 2009/72/EC of the European Parliament and of the Council of 13 July 2009 concerning common rules for the internal market in electricity and repealing Directive 2003/54/EC. (2009). *Official Journal of the European Union*, L 211, 55-93.
- European Commission. (2008). European Neighbourhood Policy: Economic review of EU neighbour countries. *European Economy*.

- European Commission. (2009). Gas dispute: The January 2009 gas supply disruption to the EU - An assessment (SEC(2009) 977 final).
- European Commission. (2025, May 16). REPowerEU - 3 years on. Directorate-General for Energy.
- European Commission. (2026, February 18). EU action to address the energy crisis.
- European Council. (2026, March 19). European Council conclusions on Middle East.
- European External Action Service. (2026, March 16). Press remarks by High Representative Kaja Kallas upon arrival.
- European External Action Service. (2026, March 23). Foreign Affairs Council: Press conference by High Representative Kaja Kallas.
- Federal Reserve History. (2024). Oil shock of 1973-74. Federal Reserve Bank of St. Louis.
- Federal Reserve History. (2024). Oil shock of 1978-79. Federal Reserve Bank of St. Louis.
- Federal Reserve History. (2024). The Great Inflation. Federal Reserve Bank of St. Louis.
- George, A. L., & Bennett, A. (2005). Case studies and theory development in the social sciences. MIT Press.
- International Energy Agency. (n.d.). History of the IEA.
- International Energy Agency. (n.d.). Oil security and emergency response.
- International Energy Agency. (2025). Gas market lessons from the 2022-2023 energy crisis.
- International Energy Agency. (2026, February). Strait of Hormuz [Factsheet].
- International Energy Agency. (2026, March 11). IEA member countries to carry out largest ever oil stock release amid market disruptions from Middle East conflict.
- International Energy Agency. (2026, March 12). Oil market report - March 2026.
- International Energy Agency. (2026, March 15). Update on IEA collective action decision of 11 March 2026.
- International Energy Agency. (2026, March 19). IEA confirms member country contributions to collective action to release oil stocks in response to Middle East disruptions.
- International Energy Agency. (2026, March 20). New IEA report highlights options to ease oil price pressures on consumers in response to Middle East supply disruptions.
- Regulation (EU) No 994/2010 of the European Parliament and of the Council of 20 October 2010 concerning measures to safeguard security of gas supply. (2010). Official Journal of the European Union, L 295, 1-22.
- Regulation (EU) 2017/1938 of the European Parliament and of the Council of 25 October 2017 concerning measures to safeguard the security of gas supply and repealing Regulation (EU) No 994/2010. (2017). Official Journal of the European Union.
- Ritter, D. P. (2014). Comparative historical analysis. In D. della Porta (Ed.), *Methodological practices in social movement research* (pp. 97-116). Oxford University Press.
- Rodríguez-Fernández, L., Fernández Carvajal, A. B., & Fernández de Tejada, V. (2022). Improving the concept of energy security in an energy transition environment: Application to the gas sector in the European Union. *The Extractive Industries and Society*, 9, 101045.
- Schmitz, R., Flachsbarth, F., Plaga, L. S., Braun, M., & Härtel, P. (2025). Energy security and resilience: Revisiting concepts and advancing planning perspectives for transforming integrated energy systems. *Energy Policy*, 207, 114796.
- Sovacool, B. K., & Mukherjee, I. (2011). Conceptualizing and measuring energy security: A synthesized approach. *Energy*, 36(8), 5343-5355.

- U.S. Department of State, Office of the Historian. (n.d.). Oil embargo, 1973-1974. In Milestones in the history of U.S. foreign relations, 1969-1976.
- U.S. Energy Information Administration. (2011, March 30). Effects of crude oil supply disruptions: How long can they last?
- U.S. Energy Information Administration. (2025, June 16). Amid regional conflict, the Strait of Hormuz remains critical oil chokepoint.
- U.S. Energy Information Administration. (2025, June 24). About one-fifth of global liquefied natural gas trade flows through the Strait of Hormuz.
- U.S. Energy Information Administration. (2025). World oil transit chokepoints.
- World Energy Council. (2024). World Energy Trilemma Framework.
- World Energy Council. (2024). World Energy Trilemma Report 2024.